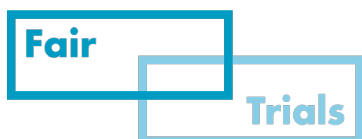

USKRAĆENA PRAVDA: ROMI U SISTEMU KRIVIČNOG PRAVOSUĐA U SRBIJI

CHALLENGING DISCRIMINATION PROMOTING EQUALITY

Autorska prava: ©European Roma Rights Centre, februara 2023

Posetite www.errc.org/permissions za više informacija o načinu korišćenja, deljenja i citiranja ovog dokumenta i drugih materijala organizacije ERRC

Autori: **Vojvođanski romski centar i Andrea Čolak**

Urednik: **Bernard Rorke**

Dizajn naslovne strane: **Sophio Datishvili**

Dizajn i format: **Dzavit Berisha**

Fotografija na naslovnoj strani: © **ERRC**

Ovaj Izveštaj je izvorno objavljen na engleskom jeziku. On predstavlja jedan u nizu izveštaja koji se odnose na Češku Republiku, Slovačku, Srbiju i Severnu Makedoniju. Izveštaj je pripremljen u partnerstvu sa organizacijom Fair Trials. ERRC želi da zahvali svima koji su učestvovali u intervjuima, naročito onim predstavnicima romske zajednice koji su velikodušno poklonili svoje vreme i poverenje.

Adresa: Avenue de Cortenbergh 71, 4. sprat, 1000 Brisel, Belgija

E-pošta: office@errc.org

www.errc.org

PODRŽITE ERRC

Rad Evropskog centra za prava Roma zavisi od velikodušnosti individualnih donatora. Molimo vas da im se pridružite u građenju budućnosti Centra putem davanja priloga. Donacije svih veličina su dobrodošle, i možete ih uplatiti preko PAYPAL-a na ERRC internet stranici (www.errc.org, kliknite na "Donate" u gornjem desnom uglu stranice) ili putem bankovnog transfera na ERRC račun:

Vlasnik računa: **EUROPEAN ROMA RIGHTS CENTRE**

Ime banke: **KBC BRUSSELS**

IBAN: **BE70 7360 5272 5325**

SWIFT kod: **KREDBEBB**

Sadržaj

Uvod	4
Metodologija	7
Romi u Srbiji	8
Javna percepcija Roma	9
Slika Roma u javnosti	13
Vladine inicijative za borbu protiv diskriminacije	15
Nacionalne i međunarodne kritike diskriminacije Roma u Srbiji	16
Zastupljenost Roma u sistemu krivičnog pravosuđa	17
Diskriminacija u sistemu krivičnog pravosuđa	20
Policija	25
Tužioci	28
Sudije	29
Advokati odbrane i pristup pravnom zastupanju	30
Ishodi u oblasti krivičnog prava	32
Pritvor pre suđenja	32
Sporazumi o priznanju krivice i odricanje od prava na suđenje	34
Izricanje presude	35
Moguća rešenja i prakse koje obećavaju	38
Obuka	39
Etnički podaci	39
Preporuke intervjuisanih Roma	40
Zaključak	41

Uvod

Ovaj izveštaj o Romima u sistemu krivičnog pravosuđa u Srbiji deo je aktuelne serije izveštaja koju priprema Evropski centar za prava Roma (ERRC) u partnerstvu sa organizacijom *Fair Trials* i ispituje uticaj antiromskog rasizma na rad sistema krivičnog pravosuđa. U periodu između maja i septembra 2020. godine, istraživači u Češkoj Republici, Slovačkoj, Srbiji i Severnoj Makedoniji organizovali su razgovore sa osobama romskog porekla i stručnjacima iz krivičnog pravosuđa, uključujući branioce, tužioce, sudije i policijske službenike.

Ovo istraživanje je potvrdilo ranije nalaze da je preterana zastupljenost Roma u sistemu krivičnog pravosuđa posledica kombinacije razloga koji uključuju uporno rasno profilisanje i prekomernu primenu policijskih ovlašćenja nad romskim zajednicama, društvenu marginalizaciju i veće stope siromaštva, odsustvo podobnosti za alternativne načine kažnjavanja, i pretpostavku krivice ukorenjenu u širim rasističkim narativima o takozvanom „ciganskom zločinu“.¹

U Srbiji, većina intervjuisanih smatra da su diskriminatorni stavovi i negativni stereotipi o Romima glavni razlozi za postojanje veće verovatnoće da Romi budu optuženi za krivično delo, pri čemu branioци preteranu zastupljenost pripisuju stavovima policije i tužilaštva. Sa svoje strane, sagovornici romskog porekla su izrazili nepoverenje u sistem krivičnog pravosuđa koji odražava pristrasnost i rasizam koji preovladavaju u širem srpskom društvu u kojem, kako je jedan ispitanik rekao, većinsko stanovništvo Rome smatra „manje vrednim, neobrazovanim, nezaposlenim ljudima koji žive isključivo od socijalne pomoći i krađe... Jednostavno nas ne vole; gledaju na nas kao da smo najgori“.

Kada je reč o policiji, intervjuisani Romi imali su malo poverenja u organe za sprovođenje zakona i smatrali su da policajci imaju predrasude prema Romima. Svih deset intervjuisanih Roma iz Srbije ispričalo je da ih je policija rutinski zaustavljala; većina se seća incidenata uznemiravanja i verbalnog zlostavljanja, a petoro je imalo direktno iskustvo fizičkog napada od strane policije.

U takvom lošem ophođenju nema ništa novo: Komitet UN protiv torture (UNCAT) je 2015. godine preporučio državi Srbiji da usvoji mere „kojima bi se promenila kultura nekažnjivosti torture“. ERRC je 2021. godine, u svom podnesku UNCAT-u, izrazio zabrinutost da vlasti nisu preduzele dovoljne korake da spreče primenu prekomerne sile, mučenja, ponižavajućeg i nehumanog postupanja prema Romima od strane policijskih službenika.

U podnesku je detaljno opisano šest slučajeva koje je izabrao ERRC, kao i niz drugih dokumentovanih slučajeva policijske brutalnosti prema Romima. To je uključivalo nasilje poput premlaćivanja zatvorenika romskog porekla, stavljanja kesa preko glave i pretnji oružjem, iznuđivanja priznanja, uskraćivanja pristupa advokatima, nasilnih policijskih racija i ozbiljnih napada na maloletnike.²

1 Fair Trials, *Uncovering anti-Roma discrimination in criminal justice systems in Europe* (Otkrivanje antiromske diskriminacije u sistemu krivičnog pravosuđa u Evropi), London, decembar 2020, str. 6. Dostupno na: https://www.fairtrials.org/sites/default/files/publication_pdf/FT-Roma_report-final.pdf.

2 ERRC, *Written Comments of the European Roma Rights Centre concerning Serbia for consideration by the United Nations Committee Against Torture at the 72nd Session* (Pisani komentari Evropskog centra za prava Roma o Srbiji namenjeni razmatranju na 72. sednici Komiteta UN protiv torture) (8. novembar do 3. decembra 2021.). Dostupno na: http://www.errc.org/uploads/upload_en/file/5328_file1_serbia-uncat-submission-17-september-2021.pdf.

U nedavnom građanskom postupku koji je privukao pažnju javnosti, Viši sud u Beogradu je u decembru 2020. doneo pravosnažnu presudu protiv policije, kojom je utvrđeno da je loše ophođenje policije prema romskom paru bilo etnički motivisano. Međutim, treba napomenuti da krivica pojedinačnih policijskih službenika nikada nije utvrđena jer organi gonjenja i interni policijski mehanizmi nisu sproveli odgovarajuću istragu, već su uspeali da optuže žrtve za „lažno prijavljivanje“, što predstavlja neosnovanu optužbu koja je naknadno odbačena.

Par se požalio na loše ophođenje od strane beogradske policije³ nakon što su prijavili da im je automobil ukraden. Zadržani su u pritvoru 13 sati, prečeno im je zatvorom i odvođenjem dece. Policajci su uperili pištolj u muškarca romskog porekla i stavili mu torbu preko glave; nisu dozvolili paru da pozove svog advokata; i naterali su ih da potpišu dokumente koje nisu pročitali i nisu mogli da ponesu sa sobom.

Ovakvi brutalni incidenti nisu jednokratna, pokvarena aberacija: dokazi iz ovog izveštaja o Srbiji i iz tri prateća izveštaja, u kombinaciji sa brojem slučajeva koje je ERRC prikupio tokom dvadeset godina, snažno nagoveštavaju da su agencije za sprovođenje zakona institucionalno rasističke i da postoji zvanična tolerancija kulture nekažnjivosti u organima za sprovođenje zakona kada je u pitanju loše ophođenje prema Romima.

Osim policije, izveštaji iz svake od četiri zemlje potvrđuju da se u svakoj fazi krivičnog postupka optuženi Romi suočavaju sa diskriminacijom od strane sudija, tužilaca, a često i sopstvenih advokata. Tužioci u Srbiji su odlučno negirali da postoji bilo kakva diskriminacija u tužilaštvu, insistirali su da za Rome važi pretpostavka nevinosti kao i za druge, a da tužioci svoje zaključke izvode iz utvrđenih činjenica i relevantnih dokaza. Oni su pripisali nepoverenje Roma u pravosudni sistem tome što su Romi generalno neobavešteni i neupućeni kako pravda funkcioniše. Ni u jednom trenutku nisu doveli u pitanje funkcionisanje sistema, ili zašto bi se od Roma trebalo očekivati da budu upućeniji od drugih građana kada je reč o tajanstvenom funkcionisanju sistema krivičnog pravosuđa.

Svi osim jednog sudije u Srbiji tvrdili su da nikada nisu čuli svoje kolege da iznose diskriminatorne tvrdnje protiv Roma. Izuzetak je bio jedan sudija koji je i sam bio romskog porekla, koji je čuo rasističke primedbe sudija; kada ih je prozvao i pomenuo da je i sam Rom, seća se da su bili i iznenađeni i postiđeni. Među sudijama je bilo izvesnog priznanja da Romi u Srbiji nemaju poverenja u sistem krivičnog pravosuđa, ali su uporno tvrdili da neuspesi nisu vezani za etničku pripadnost, već da, kako je rekao jedan od sudija, „*Romi ne razumeju suštinu krivičnog postupka*“.

I tužioci i sudije poricali su da je etnička pripadnost ikada bila faktor u donošenju odluka o pritvoru pre suđenja. Sudije u sve četiri zemlje imaju tendenciju da dele ovaj stav, ističući da su se rukovodili strogim kriterijumima iz zakonodavstva o tome kada se izriče mera pritvora, a većina je insistirala da se mera istražnog zatvora razmatra veoma strogo, oprezno i na individualnoj osnovi. Tužioci u Srbiji su, kao i sudije, insistirali da se oslanjaju na Zakonik o krivičnom postupku prilikom odlučivanja da li će tražiti od sudije da osumnjičenom odredi pritvor, ističući još jednom da se zakon jednako primenjuje na sve pojedince.

³ Saopštenje za javnost ERRC-a, *Roma Tortured by Police in Belgrade after reporting stolen car (Policija mučila Rome nakon što su prijavili krađu automobila)*, 2017. Dostupno na: <http://www.errc.org/press-releases/roma-tortured-by-police-in-belgrade-after-reporting-stolen-car>.

Neke sudije su priznale da je veća verovatnoća da će pretpostaviti da je opasnost od bega veća među Romima, ali su insistirali da je to zbog njihovih društvenih i ekonomskih okolnosti, kao što je, na primer, to što nemaju stalnu adresu. Takođe su izjavili da je istražni pritvor ponekad jedina opcija, naročito ako je optuženi Rom nezaposlen ili nema finansijska sredstva da plati kauciju. Čak i tamo gde su dostupne alternative za istražni pritvor, sudije su izjavile da zbog tehničkih problema elektronski nadzor često nije opcija. Ovo je jasan slučaj u kojem navodno neutralni skupovi pravila i smernica imaju nesrazmeran i diskriminatorski uticaj na optužene Rome.

Istraživanje dalje potvrđuje nalaze iz izveštaja organizacije Fair Trials iz 2020. godine o Bugarskoj, Mađarskoj, Rumuniji i Španiji, da tamo gde antiromski rasizam nije samo rasprostranjen u društvu, već je i rutinski ukorenjen u sistemu krivičnog pravosuđa, postoji jako malo pravde za Rome.⁴ Ovaj krug istraživanja pruža dodatne dokaze o jednoj nepobitnoj činjenici: da se Romi suočavaju sa strukturalnim rasizmom u svakoj fazi krivičnog postupka, što dovodi do pristrasnih odluka i nepravednih ishoda. Takvi prezira vredni propusti da se obezbedi pristup pravdi ukorenjeni su u anticiganizmu, koji je Evropska komisija za borbu protiv rasizma i netolerancije (ECRI) definisala kao „*ideologiju zasnovanu na rasnoj superiornosti, oblik dehumanizacije i institucionalnog rasizma potbranjivanog istorijskom diskriminacijom, koja se, između ostalog, ispoljava kroz nasilje, govor mržnje, eksploataciju, stigmatizaciju i najočigledniji oblik diskriminacije.*“⁶

4 Fair Trials, 2020. Dostupno na: https://www.fairtrials.org/sites/default/files/publication_pdf/FT-Roma_report-final.pdf.

5 European Commission against Racism and Intolerance (Evropska komisija za borbu protiv rasizma i netolerancije - ECRI), *General Policy Recommendation no. 3 & 13: Key Topics* (Opšta preporuka politike br. 3 i 13, Ključne teme). Savet Evrope. Dostupno na: <https://rm.coe.int/ecri-general-policy-recommendation-nos-3-13-key-topics-fighting-racism/16808b763c>.

Metodologija

Pored opsežnog kancelarijskog istraživanja, tim istraživača je u periodu od marta do aprila 2020. godine organizovao niz intervjua u Republici Srbiji. Intervjuisano je ukupno 24 osobe: deset su bili pripadnici romske zajednice koji su bili na izdržavanju zatvorske kazne ili u pritvoru; tri su bila zamenika javnog tužioca sa teritorije grada Novog Sada sa prosečnim radnim stažem od 20 meseci; šest su bili branioци iz cele Srbije (sa prosečno pet i po godina iskustva u zastupanju optuženih Roma); a petoro su bile sudije sa između 5 i 17 godina staža u radu na sudovima. Istraživači su Ministarstvu unutrašnjih poslova Republike Srbije takođe uputili zvaničan zahtev da odobri intervjuisanje deset policajaca iz jedinica širom Srbije, ali Ministarstvo, nažalost, nije dalo dozvolu, izjavivši da nemaju poverenja u to kako će istraživanje biti sprovedeno. Oni su izjavili da su zabrinuti što su anketna pitanja sugestivna i otvorena, što veličina uzorka nije dovoljno velika da bi se došlo do bilo kakvih zaključaka, da bi se nalazima moglo manipulirati, te da službenici u svakom slučaju neće imati priliku da komentarišu statističke pokazatelje koji se odnose na broj hapšenja Roma. Kao rezultat toga, nijedan policijski službenik nije intervjuisan za potrebe ovog istraživanja.

Podaci prikupljeni ovim istraživanjem pružaju potpuniji uvid i ukazuju na stavove i postupke na koje treba uticati kako bi se unapredile aktivnosti za efikasnu borbu protiv diskriminacije i zlostavljanja usmerenih protiv Roma.

Romi u Srbiji

Prema popisu stanovništva iz 2011. godine, u Srbiji je zvanično živelo 147.604 Roma, što predstavlja 2,1% stanovništva. Međutim, stvarni brojevi će verovatno biti mnogo veći, u rasponu od oko 240.000 do 600.000.⁶ Prosečna starost Roma je 27,8 godina, u poređenju sa 42,2 godine u opštoj populaciji, pri čemu je 41,5% Roma mlađe od 19 godina. Najviše Roma živi u Jugoistočnoj Srbiji (oko 39%), pri čemu još uvek značajan broj stanovnika živi u Vojvodini (29%) i manji deo na području Beograda (19%).⁷ Otprilike 70% Roma u Srbiji živi u većinski romskim naseljima.⁸ Među ovim naseljima sa većinskim romskim stanovništvom, 583 su u nekom stepenu oronulosti.⁹

U decembru 2020. godine objavljeni su rezultati vežbe mapiranja koju su sproveli Jedinica za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije i Tim Ujedinjenih nacija za ljudska prava. Izveštaj je obuhvatio 702 romska naselja koja ne zadovoljavaju standarde u 92 lokalne samouprave (LSU) sa oko 168.000 stanovnika. Rezultati mapiranja pokazuju da u Republici Srbiji postoji 51 LSU u kojima se nalazi 159 naselja sa većinskim romskim stanovništvom koja ne zadovoljavaju standarde, sa ukupno 32.843 stanovnika koji nemaju pristup čistoj vodi ili imaju neredovan pristup. Pristup kanalizacionim mrežama je neredovan ili potpuno izostao u 457 naselja sa većinskim romskim stanovništvom koja ne zadovoljavaju standarde, u 82 lokalne samouprave, u kojima živi 93.050 Roma. Osim toga, 24.104 Roma koji žive u 64 naselja koja se nalaze u 35 LSU nemaju pristup električnoj energiji.¹⁰

Studije pokazuju da postoji znatno veća verovatnoća da će Romi biti neobrazovani i doživeti siromaštvo nego ostatak stanovništva. Prema popisu stanovništva iz 2011. godine, 34,2% romske populacije nije završilo osnovnu školu, u poređenju sa oko 11% opšte populacije. Slično tome, na svakih 100 ekonomski aktivnih građana u romskoj populaciji dolazi 257 ekonomski neaktivnih građana, u poređenju sa 140 ekonomski neaktivnih građana u opštoj populaciji.¹¹ Rizik od siromaštva pogađa 24,3% ljudi u Srbiji¹². Ljudi iz ranjivih grupa, uključujući Rome, su u još većem riziku od siromaštva.¹³

⁶ Zaštitnik građana - Ombudsman, *Poseban izveštaj Zaštitnika građana o sprovođenju Strategije za socijalno uključivanje Roma sa preporukama*, novembar 2019, str. 11.

⁷ Republički zavod za statistiku, *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Republici Srbiji 2011. godine – Romi u Srbiji*, Beograd, 2014.

⁸ Zaštitnik građana, *ibid*, str. 29.

⁹ Vlada Republike Srbije, *Strategija za socijalno uključivanje Roma za period od 2016. do 2025. godine*, str. 37.

¹⁰ Vlada Republike Srbije – Jedinica za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva, *Mapiranje podstandardnih romskih naselja prema rizicima i pristupu pravima u Republici Srbiji sa naročitim osvrtom na epidemiju Covid-19*, 4. decembar 2020. Dostupno na: <https://socijalnoukljucivanje.gov.rs/en/mapping-of-substandard-roma-settlements-according-to-risks-and-access-to-rights-in-the-republic-of-serbia-with-particular-attention-to-the-covid-19-epidemic-published/>.

¹¹ Zavod za statistiku, *ibid*, str. 74, 78.

¹² Dostupno na: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2019/Pdf/G20191281.pdf>.

¹³ Vlada Republike Srbije – Jedinica za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva, *Ljudi u riziku od siromaštva ili socijalne isključenosti (AROE)*. Dostupno na: <https://socijalnoukljucivanje.gov.rs/en/social-inclusion-in-rs/poverty-statistics/people-at-risk-of-poverty-or-social-exclusion-aroe/>.

Javna percepcija Roma

Izveštaj Evropske komisije za borbu protiv rasizma i netolerancije (ECRI) o Srbiji za 2017. godinu navodi da, iako zvanična statistika ukazuje na smanjenje ukupnog broja rasističkih napada, nasilje nad Romima je i dalje prisutno¹⁴ a Romi i dalje ostaju jedna od najčešće targetiranih grupa.¹⁵ Štaviše, primećuje se da nedovoljno prijavljivanje zločina iz mržnje protiv Roma ostaje značajan problem.¹⁶

Tokom 2019. godine, Savetodavni komitet Saveta Evrope (Savetodavni komitet) primetio je blagi pad u broju prijavljenih incidenata povezanih sa nacionalnošću, rasom ili verom tokom poslednjih godina. Ti incidenti uključuju 77 fizičkih napada, od kojih je 60% bilo usmereno protiv Roma, kao i 80 slučajeva krivičnog dela oštećenja romskih domova.¹⁷

Poverenik za zaštitu ravnopravnosti (Poverenik) je 2019. godine sproveo drugu anketu o stavovima građana prema diskriminaciji (identičnu onoj iz 2016. godine). Preko 50% ispitanika izjavilo je da Rome vide kao najdiskriminisaniju grupu, što predstavlja povećanje od 12% u odnosu na istraživanje iz 2016. godine.¹⁸ Međutim, samo oko dve trećine ispitanika je videlo rasističke ili stereotipne stavove u izjavama o Romima kao oblik govora mržnje.¹⁹ Oko 40% ispitanika se složilo (u potpunosti ili u većoj meri) sa mišljenjem da je lako podržati Rome kada nisu u vašem komšiluku, a 36% je potvrdilo uverenje da Romi vole da krađu.²⁰ Prema istraživanju, „*skala socijalne distance*“ (koja široko meri spremnost građana da se povežu sa pojedincima iz drugih društvenih grupa) koja se tiče različitih etničkih grupa, najveća socijalna distanca zabeležena je prema albanskoj i romskoj manjini, dok građani Srbije generalno ne doživljavaju diskriminaciju kao veliki društveni problem.²¹

Što se tiče govora mržnje, izveštaj ECRI za 2017. godinu napominje da ne postoje sveobuhvatni podaci o ovoj temi, ali u statistikama organa gonjenja za period između 2011. i 2016. godine navodi se da su krivične prijave za govor mržnje podnete protiv 216 osoba. U 207 od tih slučajeva (96%), predmet se odnosio na govor mržnje na osnovu nacionalnog ili etničkog porekla žrtve. Većina njih je bila usmerena protiv Roma i LGBTQ osoba.²²

¹⁴ *Ibid.*, str. 9.

¹⁵ *Ibid.*, str. 25, stav 58.

¹⁶ *Ibid.*, str. 26, stav 60.

¹⁷ The Council of Europe Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities, *Fourth Opinion on Serbia (ACFC/OP/IV(2019)001)* (Savetodavni komitet Saveta Evrope o Odevirnoj konvenciji za zaštitu nacionalnih manjina, Četvrto mišljenje o Srbiji), 26. jun 2019. godine, str. 21, stav 60. Dostupno na: <https://rm.coe.int/4th-op-serbia-cn/16809943b6>.

¹⁸ Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, *Izveštaj o istraživanju javnog mnjenja „Odnos građana prema diskriminaciji u Srbiji“*, novembar 2019. godine, str. 17. Dostupno (na srpskom jeziku) na: <http://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/uploads/2019/11/izvestaj-o-istrazivanju-javnog-mnjenja.pdf>.

¹⁹ Među ispitanicima, 66% smatra da izjava „Cigani smrde“ predstavlja govor mržnje, dok 80–94% ispitanika kvalifikuje pogrdne izjave o nekim drugim društvenim grupama kao govor mržnje. *Ibid.*, str. 29.

²⁰ *Ibid.*, str. 43.

²¹ Među ispitanicima, 60% smatra da je diskriminacija važno pitanje, ali da postoje mnogo veći problemi. *Ibid.*, str. 35.

²² ECRI 2017, str. 17, stav 19.

Preko 50% ispitanika izjavilo je da Rome vide kao najdiskriminisaniju grupu.

<50%

Ovo predstavlja povećanje od 12% u odnosu na istraživanje iz 2016. godine.

Kako bi se ocenio odnos organa javne vlasti prema diskriminaciji, Poverenik je 2018. godine sproveo anketu među predstavnicima sudske, izvršne i zakonodavne vlasti. Za razliku od stavova većine građana, organi vlasti su imali pomešana mišljenja o tome koja grupa trpi najveću diskriminaciju u Srbiji. Većina je smatrala da su osobe sa invaliditetom suočene sa najvećom diskriminacijom (fizički hendikepirane osobe, zatim osobe sa intelektualnim poremećajima), a zatim siromašni, stari, Romi i potom druge društvene grupe. Poslanici i predstavnici ministarstava bili su najmanje upoznati sa zakonom kojim se zabranjuje govor mržnje. Nešto više od trećine ispitanika veruje da u Srbiji postoji govor mržnje, ali skoro isto toliko je reklo da ne veruju da postoji. Naveli su i da je podsticanje diskriminacije uglavnom poticalo iz medija, a zatim od političkih stranaka i državnih institucija.²³

Slično istraživanje su 2013. godine sprovedi kancelarija Poverenika i UNDP.²⁴ Izveštaj je zasnovan na anketi koju je popunilo 1.324 službenika, uključujući sudije i tužioce. Opšta populacija Srbije je dobila 64% na „skali za utvrđivanje diskriminatornog ponašanja“, na osnovu broja odgovora na pitanja o diskriminaciji. Predstavnici pravosuđa (odnosno sudije, sudijski pomoćnici i sudijski saradnici) postigli su tek nešto više, 68%, u poređenju sa tužiocima, koji su postigli 71%.²⁵ Isto tako, skoro 25% anketiranih predstavnika pravosuđa ne smatra da izjave poput „Rome treba preseliti iz centra grada na periferiju“ i „Romima ne treba dati

²³ Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, *Skrraćena verzija Redovnog godišnjeg izveštaja za 2018. godinu*, mart 2019. godine, str. 9. Dostupno na: <http://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/uploads/2019/05/Eng-Skraceni-izvestaj-sa-CIPom.pdf>.

²⁴ UNDP, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti i IPSOS, *Odnos predstavnika organa javne vlasti prema diskriminaciji u Srbiji*, 2013. Dostupno na: https://www.undp.org/content/serbia/en/home/library/democratic_governance/citizens-attitudes-on-discrimination-in-serbia.html.

²⁵ UNDP, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti i IPSOS, *Odnos predstavnika organa javne vlasti prema diskriminaciji u Srbiji*, (PowerPoint), 2013, slajd 16. Dostupno na: https://www.undp.org/content/dam/serbia/Publications%20and%20reports/English/UNDP_SRB_Diskriminacija_v2%20ENG.pdf.

Skoro 50% intervjuisanih policajaca nije znalo šta je diskriminacija.

50%

socijalne stanove jer zbog kulturoloških razlika ne mogu da se prilagode stanovanju u stanu” predstavljaju govor mržnje, što je bilo otprilike isto ili čak gore od onoga što su izneli predstavnici izvršne i zakonodavne vlasti kada su odgovarali na ista pitanja.²⁶ Predstavnicima pravosuđa je bilo naročito teško da identifikuju prikrivenu diskriminaciju; 57,5% sudija je u anketi tačno identifikovalo slučajeve prikrivene diskriminacije, što je manje od predstavnika izvršne vlasti (61,5%), predstavnika zakonodavne vlasti (58,7%) i opšte javnosti (72,4%).²⁷ Preko 12% anketiranih predstavnika pravosuđa nije moglo da prepozna jasan slučaj diskriminacije, koji se sastojao od toga da pekar odbija da zaposli osobu romskog porekla jer se plaši da će izgubiti mušterije.²⁸ Što je još alarmantnije, 35% javnih službenika smatra da će se njihove kolege složiti sa izjavom „*Nemam ništa protiv Roma, ali oni vole da krađu*“.²⁹ Takođe, 26% javnih službenika se složilo sa izjavom da su „*Romi toliko različiti da ne mogu da se uklape u stil života drugih građana Srbije*“.³⁰ Od posebnog značaja je bio nalaz da 29% javnih službenika smatra da sudovi ne tretiraju sve građane jednako bez obzira na zaštićene karakteristike kao što je nacionalna pripadnost, a 30% misli isto o tužilaštvima. Sudovi i tužilaštva su predstavljali javne institucije koje su dobile najniže ocene u pogledu ovih mera (u poređenju sa Skupštinom, Vladom i strukturama lokalne uprave).³¹

²⁶ UNDP, 2013, str. 40.

²⁷ *Ibid.*, str. 31.

²⁸ *Ibid.*

²⁹ UNDP (PowerPoint), 2013, slajd 24.

³⁰ *Ibid.*

³¹ UNDP 2013, str. 49. Ove brojke rastu kada se uzmu u obzir samo odgovori predstavnika zakonodavne i izvršne vlasti; 36% predstavnika druge dve grane vlasti smatra da sudovi ne tretiraju ljude pravedno bez obzira na zaštićene karakteristike, a 31% smatra da je to slučaj i sa tužilaštvima. Videti stranu 50. glavnog izveštaja.

Neverovatnih **48%** policajaca nije znalo koje su institucije odgovorne za borbu protiv diskriminacije.

48%

Policija generalno ne veruje da ima bilo kakvu odgovornost ili uticaj na smanjenje nivoa diskriminacije u društvu.

Slično tome, prema istraživanju sprovedenom 2014. godine u pet regiona među jedinicama srpske policije odgovornim za istragu krivičnih dela (kriminalistička policija)³², policija ima znatno slabije razumevanje diskriminacije i ugroženosti određenih društvenih grupa u poređenju sa opštom javnošću u Srbiji. Skoro 50% intervjuisanih policajaca nije znalo šta je diskriminacija. Pored toga, u poređenju sa opštom javnošću, policijski službenici su iskusili viši stepen „socijalne distance“ sa svim društvenim i etničkim manjinskim grupama. Ova distanca je bila najočiglednija između policije i LGBTQ osoba, s jedne strane, i između policije i Roma s druge strane.

Iako je policija prepoznala nepovoljan društveni status Roma u Srbiji, oni su ipak bili jedna od grupa prema kojima je policija pokazala najveći stepen diskriminacije (pored Albanaca, LGBTQ osoba i HIV pozitivnih osoba). Na primer, samo 41% anketiranih policijskih službenika prepoznalo je izraz „Romi smrdé“ kao oblik govora mržnje. Kriminalističko-istražna policija u Subotici (Vojvodina) pokazala je veći stepen diskriminacije prema Romima od policije iz drugih regiona. Neverovatnih 48% policajaca nije znalo koje su institucije odgovorne za borbu protiv diskriminacije, pri čemu policija generalno ne veruje da ima bilo kakvu odgovornost ili uticaj na smanjenje nivoa diskriminacije u društvu. Naknadno istraživanje usmereno na policiju i organe za sprovođenje javnog reda i saobraćaja iz sedam regiona u Srbiji sprovedeno je 2015. godine.³³ Ovo istraživanje je potvrdilo nalaze istraživanja o stavovima kriminalističko-istražne policije iz 2014, što znači da tri policijske službe u najčešćem kontaktu sa građanima pokazuju zabrinjavajuće nivoe diskriminacije prema Romima. Skoro polovina policajaca intervjuisanih za to istraživanje nije razumela šta je diskriminacija, mnogi su verovali da je prihvatljivo prekršiti zakon kako bi se rešio problem, a, prema istraživanjima iz 2014. i 2015. godine, čini se da 29% do 41% veruje da Romi „obično kradu“.

³² Zekavica, R., *Odnos policije prema diskriminaciji u Srbiji*, TEMIDA – Časopis o viktimizaciji, ljudskim pravima i rodu, jun 2014, Vol. 17, izdanje 2, strane 65–93. Dostupno na: <http://vds.rs/File/Temida1402.pdf>.

³³ Zekavica, R., *Odnos policije prema diskriminaciji u Srbiji – rezultati istraživanja stavova pripadnika policije opšte nadležnosti i saobraćajne policije RS*, TEMIDA – Časopis o viktimizaciji, ljudskim pravima i rodu, mart 2016, Vol. 19, izdanje 1, strane 135–160. Dostupno na: <http://vds.rs/File/Temida1601.pdf>.

Slika Roma u javnosti

S obzirom na negativnu percepciju javnosti o Romima, ne čudi što je govor mržnje protiv Roma široko rasprostranjen u medijima na internetu.³⁴ Nekoliko medijskih stranica na internetu³⁵ sankcionisano je zbog kršenja Etičkog kodeksa novinara za tekstove objavljene na njihovim internet stranicama, svaki put zbog navođenja da su navodni počinioči krivičnih dela bili romske nacionalnosti. Ovi izveštaji su često izazivali rasističke komentare čitalaca, još više podstičući govor mržnje prema Romima.³⁶

Do decembra 2017. godine, Savet za štampu razmotrio je 86 pritužbi na diskriminaciju i govor mržnje u medijima.³⁷ U 51 od tih slučajeva, Savet za štampu utvrdio je da je došlo do kršenja Etičkog kodeksa novinara. Najveća količina diskriminatornog sadržaja bila je usmerena ka LGBTQ zajednici i romskoj zajednici.³⁸

Poverenik je 2018. godine sproveo istraživanje o diskriminaciji u medijima u Srbiji. Istraživanje je otkrilo da postoje značajne razlike između urednika i novinara u tome kako oni doživljavaju diskriminaciju. Dok su novinari smatrali da je govor mržnje „*veoma prisutan*“, urednici su smatrali da je „*uglavnom prisutan*“ a, u skladu sa drugim istraživanjima, društvene grupe prepoznate kao najdiskriminisane su uključivale Rome.³⁹

Poverenik je tokom 2015. i 2016. godine razmatrao četiri pritužbe na antiromsku diskriminaciju u medijima. Poverenik je u tri slučaja⁴⁰ utvrdio da su mediji prekršili Zakon o zabrani diskriminacije i diskriminisali pojedince na osnovu romske nacionalnosti.

Što je još više zabrinjavajuće, poznato je da državni akteri u organima javne vlasti iznose eksplicitno diskriminatorne komentare o Romima. U septembru 2019. godine pokrenut je krivični postupak protiv 22-godišnjeg Roma koji je bio u seksualnim odnosima sa trinaestogodišnjom Romkinjom koja je tom prilikom zatrudnela, što je izazvalo veliku polemiku i pokrenulo debatu u javnim i stručnim krugovima. Dok je prvostepeni sud

34 Nikolić M. Predrag, *Govor mržnje u internet komunikaciji u Srbiji – doktorska disertacija*, Univerzitet u Beogradu, Fakultet političkih nauka, Beograd 2018, str. 192. Dostupno na: http://www.fpn.bg.ac.rs/wp-content/uploads/2018/07/Nikolic_Predrag_Disertacija_FPN.pdf.

35 Mediji: Večernje novosti, Alo, Telegraf; info portal: www.srbijadanas.net.

36 Nikolić 2018, str. 192.

37 Savet za štampu je nezavisno, samoregulatorno telo koje okuplja izdavače, vlasnike štampanih i internet medija, novinske agencije i medijske radnike. Savet je osnovan za potrebe praćenja poštovanja Etičkog kodeksa novinara, rešavanje pritužbi pojedinaca i institucija u vezi sa medijskim sadržajima. Više informacija je dostupno na: <https://savetzastampu.rs/en/>.

38 Stojković M., Pokuševski D., *Anonimna mržnja – Mehanizmi zaštite od govora mržnje na internetu*, Beogradski centar za ljudska prava, 2018, str. 74. Dostupno (na srpskom jeziku) na: <http://www.bgcentar.org.rs/bgcentar/wp-content/uploads/2018/12/Anonimna-mrznja-FINAL-S.pdf>.

39 Poverenik 2019, str. 8–9.

40 Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, brojevi predmeta: 07-00-337/2016-02 od 19. oktobra 2016.; 07-00-702/2015-02 od 15. januar 2016.; 07-00-361/2015-07 od 7. septembra 2015.

osudio muškarca na pet godina zatvora, drugostepeni sud je ukinuo presudu i oslobodio ga. Drugostepeni sud se pozvao na načelnu povredu prava, odnosno da učinilac nije bio svestan da je delo koje je počinio nezakonito jer je, između ostalog, postupao u skladu sa socio-kulturnim normama romskog društva, u kojima obrasci bračnih i porodičnih odnosa podrazumevaju ranu seksualnu aktivnost i brakove. Veštak je naveo da se optuženi ponašao onako kako bi se ponašala većina pripadnika njegove zajednice.⁴¹

U predmetu koji se odnosi na ubistvo 28 romskih civila u Bosni 1992. godine od strane srpske paravojne grupe, drugostepeni sud u Beogradu je u svojoj presudi iz 2014. godine izneo otvoreno rasistička zapažanja. Jednog od optuženih prvostepeni sud je proglasio krivim za krađu stvari romskih žrtava, uključujući i nešto zlatnog nakita. Međutim, u drugom stepenu predmet je vraćen na ponovno suđenje jer, između ostalog, nije bilo jasno kako su žrtve došle do ovog nakita, „posebno s obzirom da je obližnje srpsko selo prethodno masakrirano/opljачkanó”. Treba napomenuti da je ovaj predmet vođen kao predmet koji se tiče ratnih zločina, i to je bio prvi put da je sud ne samo doveo u pitanje poreklo ličnih stvari žrtava već implicitno sugerisao da su civilne žrtve mogle biti umešane u kriminalne aktivnosti pre masakra.

U julu 2014. godine, predsednik opštine Sirča dao je pogrdne izjave o Romima.⁴² I Poverenik i Viši sud u Beogradu utvrdili su da ove izjave predstavljaju ozbiljan oblik diskriminacije. Lokalnom zvaničniku naređeno je da se uzdrži od ponovnog davanja sličnih izjava i da, o svom trošku, objavi presudu i izvinjenje u dnevnim novinama koje se objavljuju širom zemlje.⁴³

41 Autonomni ženski centar, *Saopštenje za javnost povodom presude Apelacionog suda u Beogradu kojom se krše prava deteta*, 12. 09. 2019, dostupno na: <https://www.womenngo.org.rs/vesti/1494-saopstenje-za-javnost-povodom-presude-apelacionog-suda-u-beogradu-kojom-se-krse-prava-deteta>; Više informacija videti na: N1, *Osloboden za oblјubu devoјčice – javnost uznemirena, stručnjaci podeljeni*, dostupno na: <http://rs.n1info.com/Vesti/a531580/Vanja-Macanovic-i-Veljko-Milic-o-oslobadjajucoj-presudi-za-oblјubu-devojice.html>.

42 „Sirča prolazi kroz izuzetno težak period. Nijedan zemljotres ili poplava nisu toliko degradirali Sirču kao doseljavanje Roma sa Kosova. Mi nismo rasisti, ali ne možemo da živimo sa njima jer to kvari naš mir. Sirčani su u doba turske najezde bežali u brda, u Trgovište, a izgleda da ćemo i mi sada tako morati. Ne možemo se mešati s njima.“ Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, *Redovni godišnji izveštaj za 2014. godinu*, jun 2015, str. 73–74. Dostupno na: http://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/download/regular_annual_report_of_the_cpe_2014_spojeno.pdf.

43 ECRI 2017, str. 19.

Vladine inicijative za borbu protiv diskriminacije Roma

Vlada Republike Srbije usvojila je Strategiju za socijalno uključivanje Roma za period 2016-2025 (Strategija)⁴⁴ i dvogodišnji Akcioni plan za njeno sprovođenje za 2017. i 2018. godinu.⁴⁵ Međutim, nakon isteka ovog perioda, Vlada nije usvojila naknadni Akcioni plan za početak 2019. godine. Nova strategija za period 2022-2030 usvojena je 3. februara 2022. godine; u njoj se ne pominje ni policija ni sistem krivičnog pravosuđa, a Akcioni plan je trenutno u pripremi.⁴⁶

U Izveštaju Evropske komisije za Srbiju za 2019. godinu napominje se da je ostalo još mnogo posla koji mora da se uradi na suzbijanju diskriminacije Roma i njihovoj integraciji u društvo, uz napomenu da je „*institucionalna struktura koja se bavi integracijom Roma i dalje neefikasna i komplikovana, bez jasne raspodele zadatka. Koordinacija između nacionalnih i lokalnih vlasti i budžetiranje na lokalnom nivou još uvek treba da se pojačaju.*”⁴⁷ U izveštaju se dalje navodi da Srbija treba da „*obezbedi doslednu primenu zakona u vezi sa nacionalnim manjinama, uključujući Rome, što bi dovelo do opipljivog poboljšanja u delotvornom ostvarivanju njihovih prava širom zemlje.*”⁴⁸ Slično tome, izveštaj ombudsmana iz 2019. godine dalje navodi da je sprovođenje Strategije na lokalnom nivou bilo teško i da su rezultati ograničeni, iako je postignut napredak u određenim oblastima.⁴⁹

Uprkos činjenici da su Romi i dalje jedna od najdiskriminisanih grupa, delotvornost tela za ravnopravnost koje je specijalizovano za borbu protiv diskriminacije Roma je nedovoljna. Iako je Poverenik dokumentovao neprekidan porast ukupnog broja pritužbi primljenih tokom poslednjih godina, broj pritužbi koje se odnose na diskriminaciju na osnovu etničke pripadnosti je smanjen i u 2019. godini činio je svega 6,8% (50 pritužbi) od ukupnog broja predmeta Poverenika. Oko dve trećine ovih pritužbi (32) odnosilo se na diskriminaciju Roma. Većina ovih pritužbi je odbijena iz formalnih razloga ili je postupak obustavljen iz različitih razloga.⁵⁰ Slično tome, međutim, Poverenik je pokrenuo više građanskih sporova po osnovu antiromske diskriminacije nego po bilo kom drugom osnovu. Do 2020. godine, Poverenik je pokrenuo 18 građanskih sporova, od kojih se osam odnosilo na Rome.⁵¹

44 Službeni glasnik RS br. 26/2016 od 26. marta 2016.

45 Dostupno na: https://www.ljudskaprava.gov.rs/sites/default/files/dokument_file/akcioni_plan_za_primenu_strategije_za_socijalno_ukljucivanje_roma_i_romkinja_u_rs_2016-2025_za_period_od_2017._do_2018._godine.pdf.

46 *Strategija za socijalno uključivanje Roma u Republici Srbiji 2022–2030*. Dostupno na: <https://www.minlmpdd.gov.rs/doc/Strategy-for-Social-Inclusion-of-Roma-in-the-Republic-of-Serbia2022-2030-eng.pdf>.

47 European Commission, COMMISSION STAFF WORKING DOCUMENT Serbia 2019 Report (SWD(2019) 219 final) (Evropska komisija, RADNI DOKUMENT OSOBLJA KOMISIJE, Izveštaj za Srbiju 2019, 29. 05. 2019, str. 29. Dostupno na: <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20190529-serbia-report.pdf>.

48 *Ibid*, str. 23.

49 Zaštitnik građana, *ibid*, str. 75.

50 Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Redovni godišnji izveštaj za 2019. godinu, mart 2020. str. 221–222. Dostupno (na srpskom jeziku) na: <http://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/uploads/2020/03/FINAL-RGI-2019-ZA-NARODNU-SKUPSTINU.pdf>.

51 *Ibid*, str. 260.

Nacionalne i međunarodne kritike diskriminacije Roma u Srbiji

Skoro svi organi Ujedinjenih nacija i Saveta Evrope za ljudska prava jednoglasni su u osudi uporne diskriminacije Roma u Srbiji. Neke od najnovijih kritika izneli su 2019. godine Savetodavni komitet, koji je zaključio da Romi doživljavaju diskriminaciju u odnosu na većinu aspekata svojih svakodnevnih života,⁵² i Komitet UN CEDAW, koji je primetio da Romkinje i dalje doživljavaju višestruke i preplićuće oblike diskriminacije.⁵³ Komitet UN za ljudska prava je 2017. godine izrazio zabrinutost da pripadnici romske zajednice i dalje pate zbog široko rasprostranjene diskriminacije i isključenosti.⁵⁴ Slična zapažanja izneo je i Komesar Saveta Evrope za ljudska prava tokom posete Srbiji 2015. godine.⁵⁵

Najpoznatiji domaći sudski postupak koji je utvrdio diskriminaciju Roma je „Krsmanovača” u kojem su Romi 2000. godine bili sprečeni da uđu na javni bazen u Šapcu. Po prvi put je situaciono testiranje prihvaćeno kao legitiman metod prikupljanja dokaza o diskriminaciji. Vrhovni sud Srbije je 2004. godine potvrdio presudu nižeg suda o rasnoj diskriminaciji i potvrdio direktnu primenljivost međunarodnog prava o ljudskim pravima u srpskom pravu.⁵⁶

Nedavni slučaj policijskog zlostavljanja Roma takođe je dobio značajnu pažnju javnosti. U julu 2020. godine, Viši sud u Beogradu doneo je prvostepenu presudu kojom je utvrđeno da je policija diskriminisala romski bračni par zbog njihove nacionalne pripadnosti. Par se požalio na loše ophođenje od strane beogradske policije⁵⁷ nakon što su prijavili da im je automobil ukraden. Par je 21. aprila 2017. godine proveo skoro trinaest sati u policijskom pritvoru dok su policajci pretili da će ih zatvoriti i odvesti njihovu decu u sirotište. Policajci su uperili pištolj u muškarca romskog porekla i stavili mu torbu na glavu. Nisu dozvolili paru da pozove svog advokata, a nakon poligrafskog testiranja, policajci su ih naterali da potpišu dokumente koje nisu pročitali i nisu mogli da ponesu sa sobom. Romski par podneo je građansku tužbu za diskriminaciju protiv Ministarstva unutrašnjih poslova Višem sudu u Beogradu u avgustu 2017. godine. Sud je obrazložio da je maltretiranje koje je par pretrpeo od strane beogradske policije bilo nezakonito i neopravdano, kao i da predstavlja uznemiravanje kao poseban oblik diskriminacije.

⁵² Savetodavni komitet Saveta Evrope 2019, str. 5.

⁵³ UN CEDAW Committee, *Concluding observations on the fourth periodic report of Serbia CEDAW/C/SRB/CO/4* (Komitet UN CEDAW, *Zaključna zapažanja o četvrtom periodičnom izveštaju za Srbiju*), 14. mart 2019. godine, stav 43. Dostupno na: <http://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=6QkG1d%2fPPRiCAqhKb7yhskcAJS%2fU4wb%2bdIVicvG05RzmOxDQgRWICReo5z%2bXdHjw%2bBI%2fSJ3As%2b9r%2fYzgxabDfdxyUUu6LFdF5PJ23xmbCU5Wb%2f2Vpf4ghjB4xq%2f6l%2bCn>.

⁵⁴ UN Human Rights Committee, *Concluding observations on the third periodic report of Serbia CCPR/C/SRB/CO/3* (Komitet UN za ljudska prava, *Zaključna zapažanja o trećem periodičnom izveštaju za Srbiju*), 10. april 2017. godine, stav 14. Dostupno na: <http://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.EwZeEShWLiz69PrKjtf2bDiMsRD6rBTnerbTKRH1D%2bXh8kzoQHZkFRsh2LbkknpdMLo7VPSDJw>.

⁵⁵ Izveštaj je dostupan na: <https://rm.coe.int/16806db7fa>.

⁵⁶ Fond za humanitarno pravo, *Vrhovni sud Srbije potvrdio presudu protiv rasne diskriminacije*, 16. 09. 2004. Dostupno (na srpskom jeziku) na: <http://www.hlc-rdc.org/?p=13418>.

⁵⁷ Saopštenje za javnost ERRC-a, *Roma Tortured by Police in Belgrade after reporting stolen car* (Policija mučila Rome nakon što su prijavili krađu automobila), 2017. Dostupno na: <http://www.errc.org/press-releases/roma-tortured-by-police-in-belgrade-after-reporting-stolen-car>.

Zastupljenost Roma u sistemu krivičnog pravosuđa

S obzirom na to da ne postoji koherentna politika ili pravni osnov za prikupljanje etničkih podataka o optuženima, ne postoje zvanične statistike ili procene o zastupljenosti (ili prevelikoj zastupljenosti) Roma u sistemu krivičnog pravosuđa. Vladine politike o pravosuđu,⁵⁸ reformi kaznenog sistema,⁵⁹ pravima manjina,⁶⁰ i borbi protiv diskriminacije⁶¹ ne sadrže odredbe o prikupljanju podataka koji su podeljeni po etničkoj pripadnosti. Međutim, svake godine Vlada usvaja godišnji plan statistike,⁶² koji uključuje prikupljanje podataka o etničkoj pripadnosti počilaca krivičnih dela.

Postoje zakoni koji dozvoljavaju određenim državnim organima da prikupljaju podatke o nacionalnosti i/ili etničkoj pripadnosti, kao što je Zakon o evidencijama i obradi podataka u oblasti unutrašnjih poslova,⁶³ koji uređuje i dozvoljava obradu podataka o nacionalnosti pojedinaca koji su bili predmet interakcije sa policijom.⁶⁴ Zakon o izvršenju krivičnih sankcija omogućava prikupljanje podataka o nacionalnoj pripadnosti zatvorenika na osnovu dobrovoljnog samoizjašnjavanja.⁶⁵ Međutim, razmere u kojima se takvi etnički podaci prikupljaju u praksi su uglavnom nepoznate. Jedina javno dostupna informacija o počiniocima krivičnih dela je godišnji izveštaj Republičkog zavoda za statistiku, ali on sadrži samo veoma ograničene raščlanjene podatke, koji ne omogućavaju detaljnu analizu položaja nacionalnih manjina u sistemu krivičnog pravosuđa.

Iako ne postoje sveobuhvatni podaci o broju Roma u zatvorima, postoje neki (iako ograničeni i pomalo kontradiktorni) dokazi koji nagoveštavaju da su Romi previše zastupljeni u zatvorskim ustanovama.

Neki podaci nagoveštavaju da su Romi samo malo previše zastupljeni, ako uopšte i jesu previše zastupljeni u zatvorima. Tokom 2018. godine, ukupna stopa osuđujućih presuda u Srbiji iznosila je 22%. Iako podaci koji pokazuju stopu osuđujućih presuda po etničkoj pripadnosti nisu dostupni, udeo osuđenih lica romske nacionalnosti kreće se između 1,5% i 3,6% za one koji su se izjasnili kao Romi. U ustanovama za maloletnike, maloletni Romi čine 11,3% osuđenih i onih koji su se izjasnili kao Romi.⁶⁶

⁵⁸ Strategija razvoja pravosuđa za period 2020–2025 („Službeni glasnik RS” br. 101/2020).

⁵⁹ Strategija razvoja sistema izvršenja krivičnih sankcija u Republici Srbiji do 2020. godine („Službeni glasnik RS” br. 114/2013); Strategija za smanjenje preopterećenosti smeštajnih kapaciteta u zavodima za izvršenje krivičnih sankcija u Republici Srbiji do 2020. godine („Službeni glasnik RS” br. 43/2017).

⁶⁰ Akcioni plan za ostvarivanje prava nacionalnih manjina, videti *Analizu izveštaja o sprovođenju Akcionog plana za ostvarivanje prava nacionalnih manjina*. Dostupno na: https://ljudskaprava.gov.rs/sites/default/files/dokument_file/analysis_of_reports_ap.pdf.

⁶¹ Strategija prevencije i zaštite od diskriminacije („Službeni glasnik RS”, br. 60/2013).

⁶² Uredba o utvrđivanju Plana zvanične statistike za 2020. godinu, „Sl. glasnik RS” br. 89/2019 od 18. 12. 2019.

⁶³ Zakon o evidencijama i obradi podataka u oblasti unutrašnjih poslova („Sl. glasnik RS” br. 24/2018 od 26. 3. 2018.).

⁶⁴ Član 20, član 35, članovi 41–46, članovi 56–57 Zakona o evidencijama i obradi podataka u oblasti unutrašnjih poslova.

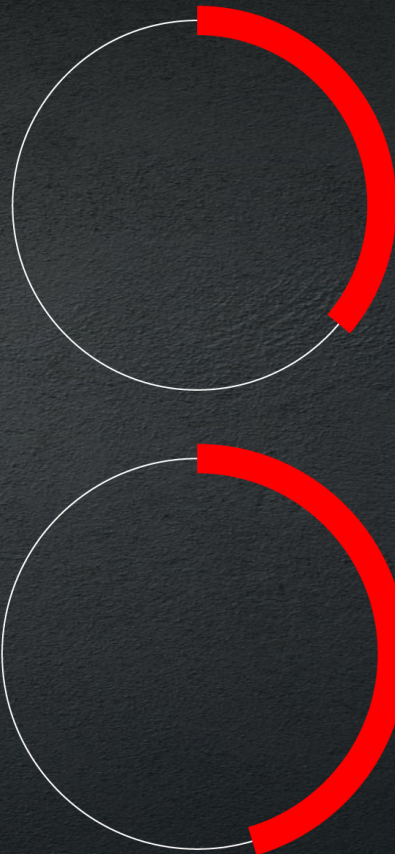
⁶⁵ Član 9. Zakona o izvršenju krivičnih sankcija „Sl. glasnik RS” br. 55/2014 i 35/2019).

⁶⁶ Punoletni izvršioci krivičnih dela u Republici Srbiji, 2018. Dostupno na: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2019/PdFE/G20195653.pdf>.

U izveštaju se procenjuje da Romi čine trećinu populacije jedne ustanove za mlade prestupnike, što je u velikoj meri nesrazmerno njihovoj zastupljenosti u populaciji u celini.

Do 2011. godine situacija se dodatno pogoršala. Romi su činili 40% štićenika u navedenoj ustanovi.

Ova cifra je znatno niža od procena Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji iznetih u njihovom izveštaju „Zatvori u Srbiji?” iz 2005. godine.⁶⁷ U izveštaju se procenjuje da Romi čine trećinu populacije jedne ustanove za mlade prestupnike, što je u velikoj meri nesrazmerno njihovoj zastupljenosti u populaciji u celini.⁶⁸ Do 2011. godine situacija se dodatno pogoršala, a studija koju je sproveo Beogradski centar za ljudska prava navodi da su Romi činili 40% štićenika u navedenoj ustanovi.⁶⁹ U aprilu 2010. godine, Centar za ljudska prava – Niš objavio je izveštaj u kome se navodi da su tokom posete Kazneno-popravnom zavodu u Nišu u oktobru 2009. godine 11% štićenika činili Romi, što je još uvek nesrazmerna cifra u odnosu na procenat Roma u društvu u Srbiji.⁷⁰

Intervjui organizovani za potrebe ove studije dali su mešovite odgovore na pitanje prevelike zastupljenosti Roma u pravosudnom sistemu, pri čemu su ispitanici Romi potvrdili studije, tužioci sugerisali suprotno, a advokati odbrane i sudije izneli niz različitih mišljenja.

⁶⁷ Izveštaj je dostupan na: <http://www.helsinki.org.rs/doc/ReportTortures-II.pdf>.

⁶⁸ *Ibid*, str. 132.

⁶⁹ Izveštaj je dostupan na: <http://www.bgcentar.org.rs/bgcentar/eng-lat/wp-content/uploads/2013/12/Prohibition-of-ill-treatment-and-rights-of-persons-deprived-of-their-liberty-in-Serbia.pdf>; videti stranu 86.

⁷⁰ Izveštaj je dostupan na: <http://www.chr-nis.org.rs/wp-content/uploads/2011/05/s-of-minority-groups-in-wider-senescin-which-it-can-potentially-come-to-their-discrimination-on-example-of-pen.-Nis.pdf>; videti stranu 11.

Svi Romi intervjuisani za potrebe ovog izveštaja bili su osuđeni za teška dela u nekom trenutku svog života i takođe su svi poznavali nekoga ko je osuđen za krivično delo. Dvoje od deset ispitanika osuđeno je za jedno krivično delo, dok je osam osuđeno za dva ili više tokom života. Osim toga, šest ispitanika je smatralo da je veća verovatnoća da će Romi biti uhapšeni nego pripadnici opšte populacije; polovina njih je to pripisala policijskim generalizacijama da su svi Romi kriminalci. Drugi Romi sagovornici su sugerisali da je to zato što Romi ne znaju svoja prava.

Advokati odbrane dali su različite perspektive u pogledu prevelike zastupljenosti Roma. Svi su rekli da mogu lako da prepoznaju optužene kao Rome po boji kože, kao i po dijalektima. Na osnovu toga, četvorica intervjuisanih su izjavila da se retko susreću sa Romima kao optuženicima, dok su druga dvojica rekli da se skoro svakodnevno susreću sa Romima. Trojica su izjavila da Romi čine oko 30% optuženih koje su zastupali u protekloj godini, dok su ostala trojica izjavili da čine oko 3–5%.

Svi tužioci su rekli da se često susreću sa optuženim Romima (za koje su znali da su Romi po boji kože i/ili prezimenu) i procenili su da optuženi Romi čine između 10% i 20% od ukupnog broja optuženih koje su videli na sudu, što je znatno iznad procenta Roma u opštoj populaciji. Međutim, kada im je direktno postavljeno pitanje, samo je jedan smatrao da su Romi zapravo previše zastupljeni u sistemu a svi su bili odlučni u svom uverenju da se zakon podjednako primenjuje na sve bez obzira na etničku pripadnost. Pri tome su se svi ispitanici složili da Romi nemaju veću verovatnoću da će biti optuženi za zločin od osoba koje nisu Romi i da tužioci nisu igrali nikakvu ulogu u tome da li su Romi (ili bilo koja druga grupa) previše zastupljeni u sistemu krivičnog pravosuđa.

Dvoje sudija intervjuisanih za potrebe ove studije izjavilo je da su često mogli da prepoznaju osobu romskog porekla po boji kože, karakterističnom rečniku, adresi (po lokaciji u romskom naselju) i/ili po poslu, dok je drugih dvoje izjavilo da im je bilo teško da prepoznaju osobu romske nacionalnosti po ovim osnovima. Većina sudija je izjavila da se često ili veoma često susreću sa optuženim Romima u sistemu krivičnog pravosuđa, i procenjuju da je udeo optuženih Roma sa kojima se susreću između 10% i oko 35%. Međutim, samo jedan se složio sa konstatacijom da su Romi u stvari previše zastupljeni u krivičnom sistemu.

Diskriminacija u sistemu krivičnog pravosuđa

Uobičajeno mišljenje među ispitanicima je da je prevelika zastupljenost Roma u sistemu krivičnog pravosuđa u Srbiji izazvana diskriminatornim stavovima i negativnim stereotipima o Romima. Većina advokata je preveliku zastupljenost naročito pripisala stavovima policije i tužilaštva, a dvoje sudija se složilo da je veća verovatnoća da će Romi biti optuženi za zločin u Srbiji, pripisujući to predrasudama i stereotipima o Romima koji prožimaju društvo.

Intervjui sa ispitanicima Romima pokazali su da su Romi unutar i izvan sistema krivičnog pravosuđa predmet predrasuda i diskriminacije u društvu u Srbiji. Skoro svi ispitanici Romi smatraju da ljudi u Srbiji generalno imaju predrasude prema Romima, dok je jedan ispitanik bio neodlučan jer lično nije imao iskustvo sa diskriminacijom.

Ispitanici su smatrali da je to slučaj jer većina ljudi Rome smatra manje vrednim, neobrazovanim, nezaposlenim ljudima koji žive isključivo od socijalne pomoći i krađe.

„Jednostavno nas ne vole, gledaju nas kao da smo najgori“.

Neki su takođe smatrali da postoji diskriminacija Roma jer se na Rome obično gleda kao na kriminalce.

Zato što svi misle da Romi kradu, kad god nešto nestane u selu, svi misle da smo mi to ukrali. Uvek moramo da se dokazujemo da nismo kriminalci i ološ.

Bilo je dvoje ispitanika Roma koji su takođe pomenuli da misle da je to zbog ozlojeđenosti; zbog verovanja da država izdvaja veliki novac za unapređenje zajednice, dok je opšta populacija zanemarena.

„[Ostatak stanovništva ima predrasude] jer veruju da Romi imaju više prava od drugih i zato se stvara jaz. Za njih, mi smo „beli medvedi“. Dobili smo etiketu koje nikada nećemo moći da se rešimo.“

Osmoro intervjuisanih Roma izjavilo je da su lično doživeli diskriminaciju, sedam je reklo da su je doživeli u školi, pet da su je doživeli od strane policije, dvoje da su je doživeli na radnom mestu a jedan je rekao da su je doživeli u svakodnevnom životu, kada im je obezbeđenje zabranilo ulazak u noćni klub.

„U školi sam se družio sa dečakom srpske nacionalnosti. Bili smo veoma dobri prijatelji, ali kada smo se posvadali, psovao mi je majku Ciganku i rekao „vi Cigani ste najgori ljudi“.

„[Policija] je psovala moju majku Ciganku i rekla da mi Cigani stalno kerademo. Primoravali su me batinama, psovkama i ucenama sve dok nisam priznao.“

Čini se da ova vrsta usputnog rasizma postoji na svim nivoima društva. Čak je i jedan od sudija, koji je bio romskog porekla, naveo primer gde je on lično bio zaustavljen zbog tamnije kože i boje kose:

„Ušao sam u supermarket u blizini suda. Tog dana sam radio od 8.15 ujutru. Nosio sam aktovku u kojoj je bio sudski predmet i [uzeo sam] korpu za kupovinu u koju sam stavio sendvič i flašu mineralne vode. Sve sam uredno platio, a onda me obezbeđenje zaustavilo zbog sumnje da sam nešto ukradio. Tražili su da otvorim torbu. Odbio sam i zamolio ih da pozovu policiju. Svi su bili strpljivi i niko nije povisio ton. Policija je stigla, prepoznala me i pred svima me pitala: „Sudijo, o čemu se ovde radi? Zašto su vas zaustavili?“ Šokantno! Da li je to bilo zbog boje moje kose i kože? Naravno, zato su me zaustavili. Pribratio sam izvinjenje rukovodioca i obezbeđenja, ali znam da će se to ponoviti sutra u autobusu ili kod lekara...“

Unutar sistema krivičnog pravosuđa, slika je bila skoro ista. Među intervjuisanim Romima, 70% smatra da je sistem krivičnog pravosuđa protiv njih jer su oni lično doživeli nepravdu, dok je 40% izjavilo da misle da je korumpiran. Među ispitanicima, 80% je izjavilo da su imali loše iskustvo sa sistemom krivičnog pravosuđa i da je sistem imao predrasude prema optuženima Romima, dok je 50% izjavilo da je lično čulo službenike iz sistema krivičnog pravosuđa da izgovaraju primedbe protiv Roma (sve na strani policije).

Neki momci su me napali na ulici. Pretukli su me, ne znam zašto. Prijavio sam to policiji i nekako je ispalo da sam ja kriv. Morao sam da im nadoknadim štetu, platim sudske troškove, a u pritvoru sam proveo mesec dana. Nisu mi verovali jer sam bio Rom.

Oni nisu pravednici, oni su pokvareni. Sve zavisi od toga koliko novca imate, ko vam je advokat i da li ste u vladajućoj stranci.

Većina onih koji rade u sistemu krivičnog pravosuđa složili su se da je postojao određeni nivo diskriminacije prema Romima: 50% advokata odbrane sugerisalo je da će učesnici iz pravosudnog sistema verovatno pretpostaviti krivicu optuženog Roma, dok se troje od pet sudija složilo.

U zatvoru, dvoje ispitanika Roma izjavilo je da su doživeli diskriminaciju, nasilje ili zastrašivanje na osnovu svoje etničke pripadnosti, dok je još četvoro reklo da su doživeli isto, ali ne mogu sa sigurnošću da kažu zašto.

Studija slučaja:

Dana 7. januara 2019. godine, trojica Roma optužena su da su u snegu na staklima automobila parkiranog u stambenom naselju u Beogradu ispisali „OVK“ (Oslobodilačka vojska Kosova). Optuženi da kod sebe nisu imali lične karte, policija ih je odvela u stanicu gde su pretučeni i primorani da priznaju navodni prekršaj. Dok su nekoliko sati bili u policijskom pritvoru, trojica muškaraca trpela su udarce i šutiranje u lice i rebra, jedan sa torbom preko glave, gurani su uza zid i nameštaj i prećeno im je pendrecima i šokerima.

Iz policijske stanice izvedeni su pred Prekršajni sud gde su odmah osuđeni na 50 dana zatvora za prekršaje „remećenje javnog reda i mira” i „prosjačenje”, uprkos tome što zakon predviđa blaže kazne za ove prekršaje.

Pored toga, zbog nenošenja lične karte izrečena im je i novčana kazna od 5.000 dinara, koja im je, pošto nisu bili u mogućnosti da odmah plate kaznu, pretvorena u kaznu zatvora od pet dana.⁷¹

Iz suda, muškarci su prebačeni u zatvor. Dana 15. januara 2019. godine, odlukom Prekršajnog apelacionog suda u Beogradu kojom je ukinuta odluka prvostepenog suda i predmet upućen na ponovno razmatranje, pušteni su na slobodu.

Bilo je i sagovornika koji su sumnjali u uticaj antiromske diskriminacije i predrasuda, i umesto toga ukazivali na društvene i ekonomske faktore za koje su verovali da su doveli do veće učestalosti kriminala u romskoj zajednici. Ovo je bio stav troje sudija, koji su postavili pitanje da li su Romi uopšte previše zastupljeni. Ako takvi podaci pokazuju da su Romi previše zastupljeni u sudovima, oni sugerišu da razlog možda nije u nacionalnoj pripadnosti navodnih počinilaca ili diskriminatornim stavovima sistema, već u izvršenju krivičnog dela.

⁷¹ Zakon o prekršajima propisuje samo maksimalan rok (od 15 dana) za plaćanje kazne. Pošto ne predviđa minimalni rok za plaćanje, sud retko daje optuženima razuman rok za plaćanje bilo koje izrečene kazne. Član 40. Zakona o prekršajima („Službeni glasnik RS” br. 65/2013, 13/2016, 98/2016, 91/2019).

Jedan ispitanik je sugerisao da određeni aspekti romskog „stila života“ (koje je izvukao iz izjava samih Roma koje je čuo tokom svoje prakse) ukazuju na skromnije ekonomske uslove života, niži nivo obrazovanja, veću nezaposlenost i postojanje određenih „unutarničkih“ pravila, koji bi svi zajedno mogli da pretpostave povećanu verovatnoću izvršenja imovinskih zločina ili određenih nasilnih zločina, posebno u oblastima porodičnih odnosa ili određenih zločina protiv seksualne slobode. On je, međutim, ponovio da to ne znači da bi osobe koje nisu Romi u sličnim socio-ekonomskim okolnostima takođe mogle da počinje zločine iz ovih razloga.

Iako bi neki od ovih stavova i sami mogli biti pod uticajem stereotipnih percepcija Roma, postoje značajni dokazi koji ukazuju na to da određena krivična dela nesrazmerno kriminalizuju Rome. Na primer, sve odrasle osobe su dužne da sa sobom imaju lični dokument, a nepoštovanje ovog pravila predstavlja prekršaj⁷² koji je kažnjiv novčanom ili čak zatvorskom kaznom. S obzirom na to da su Romi nesrazmerno pogođeni nepostojanjem lične dokumentacije, veća je verovatnoća da krše zakon i da su podložni kriminalizaciji. Štaviše, iako ne postoje podaci o tome da li su Romi previše zastupljeni u sistemu krivičnog pravosuđa, ekstremno siromaštvo i život u neformalnim naseljima bez osnovnih pogodnosti mogli bi da učine određene Rome izloženijim prekršajima kao što su prosjačenje⁷³ i neovlašćeno povezivanje na električnu mrežu.⁷⁴

⁷² Članovi 29. i 30. Zakona o ličnoj karti („Službeni glasnik RS“, br. 62/2006, 36/2011).

⁷³ Član 12. Zakona o javnom redu i miru („Službeni glasnik RS“ br. 6/2016, 24/2018).

⁷⁴ Član 219b Krivičnog zakonika.

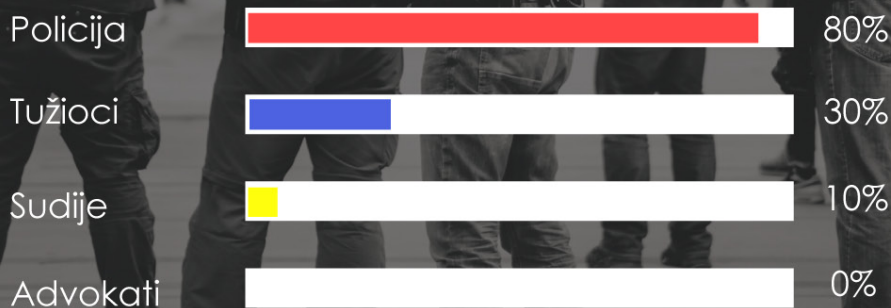
Policija

Intervjui sa ispitanicima romske nacionalnosti ukazuju da postoji zabrinjavajući nedostatak poverenja u policiju u romskim zajednicama. Svih deset intervjuisanih Roma izjavilo je da ih je policija zaustavila u javnosti radi rutinske kontrole, a 80% smatra da ih je policija zaustavila zato što su Romi. Ne iznenađuje činjenica da je policija bila segment javne vlasti od koje su Romi doživeli najveći stepen diskriminacije, pri čemu je 80% ispitanika izjavilo da misli da policija ima predrasude prema njima u poređenju sa 30% koji to smatraju za tužioce, 10% za sudije i 0% za advokate odbrane.

Advokati i sudije složili su se sa stavovima intervjuisanih Roma, pri čemu je četiri advokata odbrane i troje sudija reklo da stereotipi koji Rome prikazuju kao kriminalce mogu da igraju ulogu u odlukama policije da određenu osobu zaustavi ili uhapsi. Tužiocima sa kojima su razgovarali, međutim, nisu se složili, a sva trojica su rekli da stereotipi i predrasude nemaju nikakvu ulogu u tome da li će policija nekoga zaustaviti ili uhapsiti.

Svih deset intervjuisanih Roma izjavilo je da ih je policija zaustavila u javnosti radi rutinske kontrole, a 80% je smatralo da ih je policija zaustavila zašto što su Romi.

Među intervjuisanim licima, 80% je izjavilo da misli da policija ima predrasude prema njima u poređenju sa 30% koji to smatraju za tužioce, 10% za sudije i 0% za advokate odbrane.

Priče o policijskom zlostavljanju, uznemiravanju i nasilju su se ponavljale među ispitanicima Romima. Većina je izjavila da je čula da policija iznosi diskriminatorne primedbe o Romima, dok je šokantnih 50% reklo da je lično doživelo fizički napad od strane policije.

„Policajci su me maltretirali i psovali mi majku Ciganku.“

„Policajci su me tukli kako bih priznao delo za koje nisam kriv i vređali su me na nacionalnoj osnovi.“

„Mnogo puta me je [policija] tukla, psujući moju majku Ciganku. Presreli su moju porodicu, maltretirali roditelje noću radi intervjua. Kada sam otišao na sud, policija me je zaustavila i pretresla ceo auto bez naloga za pretres. Kada su me doveli u stanicu, tražio sam advokata, nisu mi dozvolili, ali su me pretukli i onda su me pustili kao da ništa nije bilo.“

„Policajci [nas] često uznemiravaju. Rekli su mi da mi Cigani uvek krademo i pravimo probleme, da ništa ne znamo da uradimo na pošten način.“

Intervjui sa advokatima odbrane potvrdili su anegdotske dokaze intervjuisanih Roma. Dve trećine ispitanika izjavilo je da su primetili da policija prema osumnjičenim Romima postupa oštrije nego sa ostalim osumnjičenima, navodeći da policija često pretpostavlja da su Romi krivi i da njihove izjave ne smatra verodostojnim. Pet od šest advokata odbrane je izjavilo da smatraju da policija brže uhapsi osumnjičene Rome, uglavnom zato što smatraju da se Romi često bave kriminalom (policija i šire društvo) i zato što je zbog lošijeg socijalnog statusa veća verovatnoća da će se okrenuti kriminalu. Drugi je smatrao da je nedostatak poznavanja zakona i adekvatne pravne pomoći u romskoj zajednici igrao ulogu u povećanju broja hapšenja.

U Srbiji ne postoji dozvoljeni pravni osnov za „etničko profilisanje“ na osnovu rase, etničke pripadnosti, veroispovesti ili nacionalnog porekla, a državni organi su dužni da koriste

Među Romima, 80% ispitanika veruje da policija vrši etničko profilisanje, posebno kada se prijavi da je nešto ukradeno.

80%

specifično ponašanje ili objektivne dokaze kao osnovu za sumnju u aktivnostima sprovođenja zakona, kao što su provere identiteta, zaustavljanja, pretresi i racije. Međutim, 80% ispitanika Roma veruje da je policija izvršila etničko profilisanje (kada im je značenje pojma razjašnjeno), posebno kada se prijavi da je nešto ukradeno.

„Kad god nešto nestane u našem gradu, policija uvek dođe kod mene da me ispita. To me jako muči, kao da sam kriminalac.”

Mišljenja advokata odbrane bila su manje ubedljiva. Većina njih je ostala neodlučna po pitanju etničkog profilisanja, ali su dvojica rekli da misle da policija jeste etnički profilisala Rome. Međutim, jedan advokat odbrane je to odlučno demantovao, sugerišući da je policija zapravo pokazala veći nivo tolerancije prema pripadnicima romske manjine.

Tužioci

Nakon policije, tužioci su predstavljali sledeći organ javne vlasti za koji su Romi rekli da je najdiskriminatorniji, a trojica su izjavila da veruju da tužioci gaje predrasude prema njima. Međutim, niko od ispitanika nije rekao da je ikada lično doživeo diskriminaciju od strane tih tužilaca.

„Tužilac je bio veoma loš prema meni, optužio me je za sve, a nije imao dokaza za to.“

„Tužioci se konsultuju sa policijom. Za razliku od policije, oni nikada ne pominju nacionalnost, ali predlažu preterane kazne.“

Tužioci su, međutim, negirali da je u tužilaštvu bilo diskriminacije, bilo prema Romima ili bilo kojoj drugoj društvenoj ili etničkoj grupi. Rekli su da nikada nisu čuli da neko od njihovih kolega iznosi diskriminatorne primedbe ili predrasude na račun Roma. Takođe su jednoglasno poručili da za Rome važi pretpostavka nevinosti kao i za ostale članove društva, te da tužioci svoje zaključke izvode iz utvrđenih činjenica i relevantnih dokaza. Svako nepoverenje Roma prema pravosudnom sistemu pripisali su ideji da Romi nisu generalno informisani o sistemu.

Sudije

Intervjuisane sudije imale su različite stavove o prisustvu antiromske diskriminacije u sistemu krivičnog pravosuđa. Većina je rekla da nikada nije čula da neko od njihovih kolega iznosi diskriminatorne komentare o Romima, iako je jedan sudija [koji je i sam bio romskog porekla] rekao da jeste, a kada je spomenuo da je i sam Rom, bili su postićeni i iznenađeni.

Većina sudija je prepoznala ideju da Romi očigledno nemaju poverenja u sistem krivičnog pravosuđa, ali su za to naveli različite razloge. Na primer, jedan sudija je smatrao da Romi ne razumeju suštinu krivičnog postupka; drugi je smatrao da Romi (kao i skoro svi ostali građani) imaju tendenciju da kritikuju sistem krivičnog pravosuđa kada se stvari rešavaju u potpunosti u njihovu korist, ali je uporno tvrdio da svaki propust da se pruži adekvatna sudska zaštita u nekim slučajevima nije povezan sa etničkom pripadnošću; a drugi je to pripisao predrasudama i postupanju nadležnih organa prema njima. Drugi je sugerisao da bi obrazovanje i povećana zastupljenost pomogli, ali je rekao da ni većina ljudi nema poverenja u pravosuđe.

Advokati odbrane i pristup pravnom zastupanju

U Srbiji, okrivljeni uglavnom ima pravo na advokata od prvog saslušanja u svojstvu osumnjičenog⁷⁵ ili, ukoliko je lišen slobode, od trenutka hapšenja.⁷⁶ U nekim okolnostima (npr. kada je za delo zaprećena kazna zatvora od najmanje osam godina) obavezna je pravna odbrana, pa ako optuženi ne izabere svog branioca, javni tužilac ili predsednik suda imenuju takvog branioca po službenoj dužnosti.⁷⁷ Tamo gde pravna odbrana nije obavezna, siromašni okrivljeni mogu zahtevati da im se dodeli advokat po službenoj dužnosti ako je za delo zaprećena kazna zatvora od najmanje tri godine ili ako je to u interesu pravičnosti.⁷⁸

S obzirom na to da se Romi uglavnom gone za krivična dela protiv imovine,⁷⁹ koja u većini slučajeva ne zahtevaju obaveznu odbranu po službenoj dužnosti, i imajući u vidu stope siromaštva među romskim zajednicama koje ukazuju na to da značajan deo njih ne može sebi da priušti pravno zastupanje, može se pretpostaviti da među Romima postoji veća potreba za advokatima koji pružaju pravnu pomoć.

Iz intervjua sa ispitanicima Romima i advokatima odbrane bilo je očigledno da je velikom broju optuženih Roma potrebna pomoć države u pogledu njihove pravne odbrane, i da bi to moglo da igra ulogu u standardu pravnog zastupanja. Polovina intervjuisanih Roma izjavila je da ih zastupa advokat po službenoj dužnosti. Čini se da su neki od ovih sagovornika smatrali da činjenica da su njihovi advokati imenovani po službenoj dužnosti utiče na kvalitet pravne pomoći, a takođe su sumnjali da su njihovi advokati pretpostavljali da su oni krivi.

„Imam iskustva sa advokatima po službenoj dužnosti. Hoće samo pare od države i to je to. Čak se i ne trude da brane stranku.”

Ovu zabrinutost izrazili su i sami advokati odbrane. Oni su napravili jasnu razliku između advokata koje je optuženi sam izabrao, za koje su mislili da pružaju bolju pravnu pomoć, i advokata po službenoj dužnosti, za koje su rekli da su često davali savete bez adekvatnog razmatranja problema. Advokati nisu bili voljni da kažu da li bi se bilo kakve nejednakosti u kvalitetu pravne pomoći mogle pripisati nacionalnosti ili etničkoj pripadnosti stranke, ali imajući u vidu da je veća verovatnoća da će klijenti romske nacionalnosti imati advokate imenovane po službenoj dužnosti, razumno se može zaključiti da je među klijentima romske nacionalnosti veća verovatnoća da će dobiti neadekvatnu pravnu pomoć.

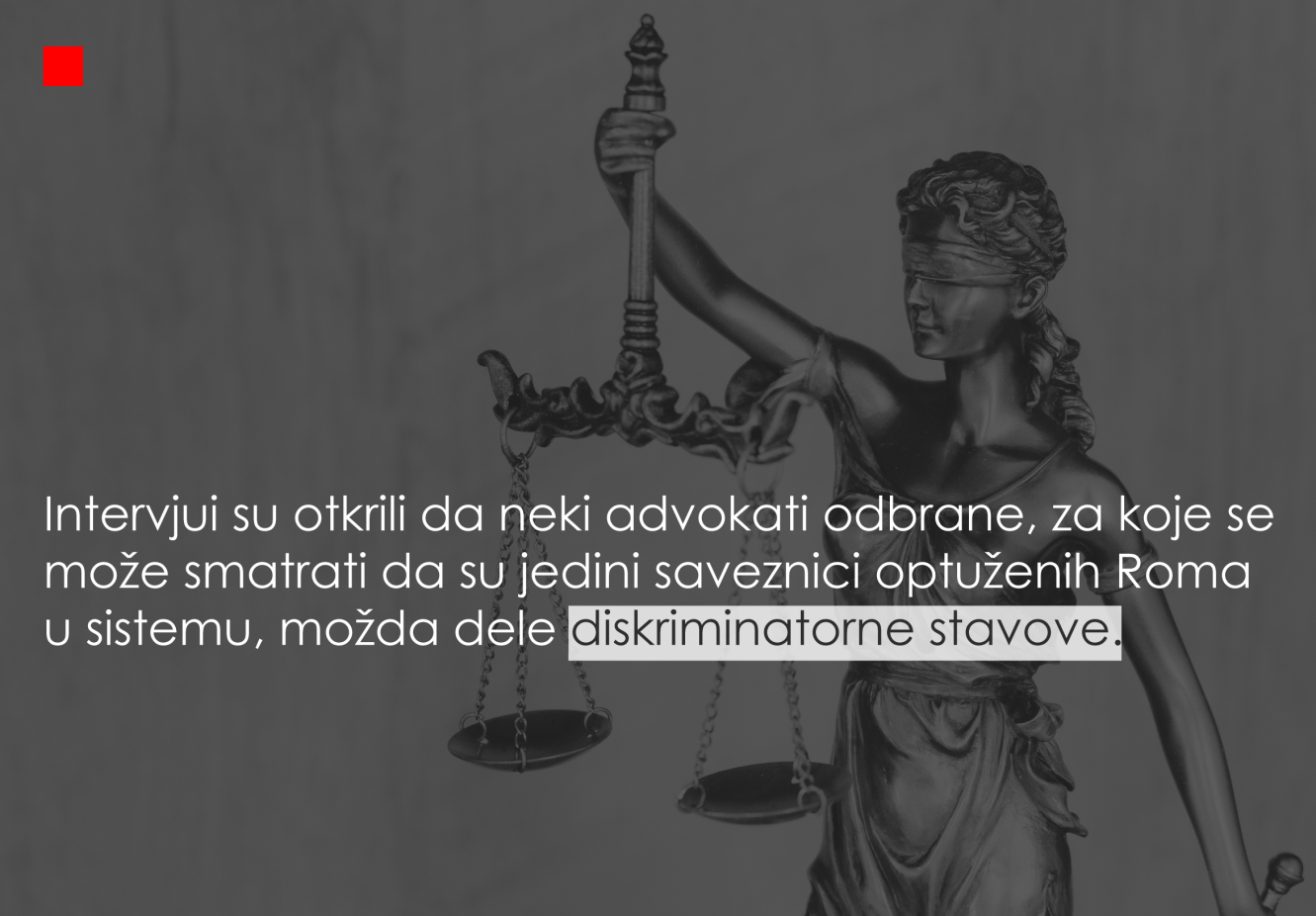
⁷⁵ Član 289. ZKP-a.

⁷⁶ Član 291. ZKP-a.

⁷⁷ Član 76. ZKP-a.

⁷⁸ Član 77. ZKP-a.

⁷⁹ Tokom 2018. godine, Romi su u 60% (263) slučajeva osuđeni za imovinska krivična dela. Brojevi se odnose samo na osuđena lica koja su se izjasnila o nacionalnoj pripadnosti. Bilten Republičkog zavoda za statistiku, Punoletni učinioci krivičnih dela, 2018, Beograd 2019, str. 82. Dostupno (na srpskom jeziku) na: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2019/Pdf/G20195653.pdf>.

Intervjui su otkrili da neki advokati odbrane, za koje se može smatrati da su jedini saveznici optuženih Roma u sistemu, možda dele diskriminatorne stavove.

Što je još više zabrinjavajuće, intervjui su otkrili da neki advokati odbrane, za koje se može smatrati da su jedini saveznici optuženih Roma u sistemu, možda dele diskriminatorne stavove.

Pet od šest intervjuisanih lica je izjavilo da misle kako bi neki advokati više voleli da nemaju klijente Rome, a četiri od njih su sugerisali da bi neki advokati čak išli do toga da odbiju da zastupaju optužene Rome. Većina je sugerisala da je to tako zato što su smatrali da klijenti Romi obično ne bi mogli da plate njihove honorare, ali jedan je smatrao da je to zato što advokati odbrane gaje diskriminatorne stavove prema Romima, naročito generalizujući da ne daju potpuni izveštaj o događajima i pokušavaju da izbegnu odgovornost za svoje postupke. Što je još gore, dva branioca su izjavila da su često čuli drugog branioca ili stručnjaka za krivično pravo kako iznosi usputne diskriminatorne opaske protiv Roma, kao što su da „*svi Romi lažu*“, „*od malih nogu uče da kradu*“, „*[ne postoji] poštenje kod Roma*“ i „*svi su oni (Romi) lopovi i prevaranti*“.

Ishodi u oblasti krivičnog prava

Odsustvo etnički raščlanjenog krivičnog pravosuđa u Srbiji znači da postoji vrlo malo pouzdanih podataka koji pokazuju da li se Romi suočavaju sa drugačijim ishodima u oblasti krivičnog prava. Dok većina pojedinaca intervjuisanih za potrebe ove studije nije bila u stanju da proceni razmere takvih nejednakosti, mnogi su se složili da su Romi suočeni sa lošijim ishodima, uključujući i u vezi sa pritvorom pre suđenja i osudama.

Pritvor pre suđenja

Kao polazna tačka, Zakonik o krivičnom postupku Srbije predviđa četiri razloga zbog kojih se može odrediti pritvor: (i) ako postoji opasnost od bekstva ili neutvrđivanja identiteta lica; (ii) ako postoji rizik od uticanja na dokaze ili svedoke; (iii) ako postoji rizik od ponavljanja dela; (iv) ako se lice tereti za teška krivična dela koja uznemiravaju javnost. Osim u izuzetnim okolnostima, sud će uvek saslušati okrivljenog pre nego što sudija odredi pritvor pre suđenja.

Statistička istraživanja pokazuju da je stopa rasprostranjenosti pritvora pre suđenja tokom 2018. godine bila 14,2% od ukupnog broja optuženih za krivična dela. Približno 91,5% onih koji su

Statistička istraživanja pokazuju da je stopa rasprostranjenosti pritvora pre suđenja tokom 2018. godine bila 14,2% od ukupnog broja optuženih za krivična dela.

Približno 91,5% onih koji su smešteni u pritvor pre suđenja proglašeno je krivim za relevantna krivična dela.

Od optuženih za krivična dela protiv imovine (koja čine 60% osuđujućih presuda izrečenih Romima), za 14,1% je izrečena mera smeštanja u pritvor.

smešteni u pritvor pre suđenja proglašeno je krivim za relevantna krivična dela.⁸⁰ Od optuženih za krivična dela protiv imovine (koja čine 60% osuđujućih presuda izrečenih Romima)⁸¹,⁸² za 14,1% je izrečena mera smeštanja u pritvor. Tokom 2018. godine, pritvor pre suđenja je generalno trajao do 30 dana u 50% slučajeva i između 30 dana i 3 meseca u 23,7% slučajeva.

Devet od deset intervjuisanih Roma izjavilo je da su bili pritvoreni u istražnom zatvoru po različitim osnovima. Trojica su izjavila da je to zbog očiglednog rizika od bekstva ili zbog nedostatka adrese prebivališta, a petoro je reklo da je to zbog toga da ne bi uticali na svedoka ili da ne bi ponovili zločin, ili oboje. U četiri od tih slučajeva, Romi sa kojima smo razgovarali izjavili su da su se njihovi advokati žalili na nalog za pritvor, a u dva od tih slučajeva njihovo osporavanje je bilo uspešno.

Jednako tako, dve trećine advokata odbrane je izjavilo da misle da je veća verovatnoća da će Romi biti smešteni u pritvor nego osobe u sličnoj situaciji koje nisu Romi. To su pripisali činjenici da mnogi Romi ili nemaju prijavljenu adresu ili im je adresa prebivališta u Centru za socijalni rad, pa im je određen pritvor zbog toga što je verovatnije da se zbog nedostatka stalnog prebivališta neće odazvati na pozive suda dok se protiv njih vodi postupak.

Intervjuisane sudije bile su podeljene po ovom pitanju: dvoje od petoro sudija izjavilo je da misle da je veća verovatnoća da će Romi biti smešteni u pritvor; dvojica su izjavila da misle da nije veća verovatnoća da će im biti određen pritvor nego osobama koje nisu Romi; a jedan sudija je ostao neodlučan. Od onih koji su odgovorili potvrdno, jedan je sugerisao da ukoliko je Rom nezaposlen ili nema prijavljenu adresu (što je često slučaj), ne postoji druga opcija osim da se odredi pritvor pre suđenja. Drugi je sugerisao da je to možda zbog kvaliteta odbrane koju često dobijaju, i čak je rekao da neki Romi traže da budu smešteni u pritvor jer zimi nemaju gde da borave.

„Ne mogu da ih kontrolišu, jer često menjaju mesto stanovanja bez obaveštavanja policije.“

Objasnili su da se rukovode isključivo kriterijumima propisanim Zakonikom o krivičnom postupku, na primer: da li lice ima prijavljenu adresu prebivališta, koji je motiv i težina krivičnog dela, da li lice ima važeće putne isprave ili da li bilo šta nagoveštava da za predmetno lice postoji opasnost od bekstva.

Tužioci se potpuno nisu složili sa tvrdnjom da je veća verovatnoća da će u Srbiji osumnjičeni Romi biti u pritvoru nego osobe koje nisu Romi. Oni su, kao i sudije, izjavili da se oslanjaju na Zakonik o krivičnom postupku kada odlučuju o tome da li će tražiti od sudije da osumnjičenom odredi pritvor, ističući još jednom da se zakon podjednako primenjuje na sve pojedince.

⁸⁰ Bilten Republičkog zavoda za statistiku, Punoletni izvršioci, 2019.

⁸¹ Tokom 2018. godine, 263 od 444 Roma osuđeno je za krivična dela protiv imovine. Brojevi se odnose samo na osuđena lica koja su se izjasnila o nacionalnoj pripadnosti. Bilten Republičkog zavoda za statistiku, Punoletni učinioci krivičnih dela, 2018, Beograd 2019. Dostupno (na srpskom jeziku) na: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2019/Pdf/G20195653.pdf>.

⁸² Videti referentnu napomenu br. 95.

Sporazumi o priznanju krivice i odricanje od prava na suđenje

Državni tužioci su tokom 2018. godine zaključili ukupno 6.481 sporazum o priznanju krivice, od kojih je sud prihvatio 90%. U okviru ukupne stope osuđujućih presuda u 2018. godini, ovo je činilo oko 20% od ukupnog broja predmeta.

Kada je reč o zaključenju sporazuma o priznanju krivice, tužioci su naveli da prilikom procene da li će okrivljenima ponuditi sporazum o priznanju krivice uzimaju u obzir određene unapred utvrđene kriterijume, kao što su olakšavajuće i otežavajuće okolnosti krivičnog dela, potencijalna kazna i eventualne prethodne osuđujuće presude. Nacionalnost okrivljenog, naglasili su, nije relevantan faktor. Oni su negirali da su ikada „gomilali“ optužbe protiv optuženog kako bi ih podstakli da priznaju krivicu i da se odreknu prava na suđenje.

Državni tužioci su tokom 2018. godine zaključili ukupno 6.481 sporazum o priznanju krivice, od kojih je sud prihvatio 90%. U okviru ukupne stope osuđujućih presuda u 2018. godini, ovo je činilo oko 20% od ukupnog broja predmeta.

90%

Sporazumi o priznanju krivice koje je sud prihvatio 2018. godine

20%

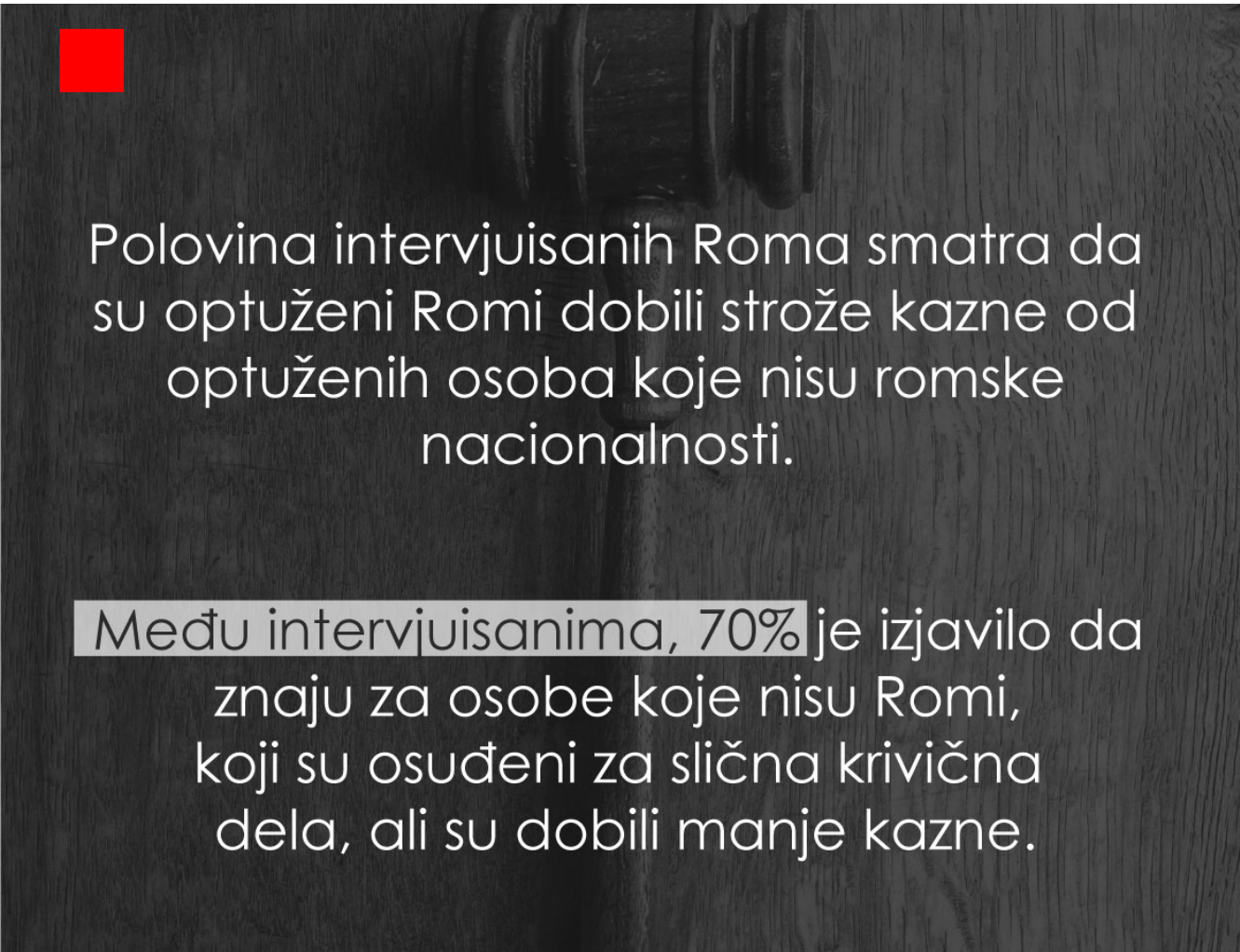
Udeo ukupne stope osuđujućih presuda u 2018. godini

Većina advokata odbrane iznela je slične stavove, sugerišući da klijenti imaju značajan doprinos kada je reč o sporazumu o izjašnjenju o krivici, a njihovi uslovi se utvrđuju na osnovu objektivnih kriterijuma, a ne na osnovu nacionalnosti okrivljenog.

Čini se da troje sudija smatra da je veća verovatnoća da će optuženi Romi zaključivati sporazume o priznanju krivice. Jedan je sugerisao da je razlog tome taj što Romi generalno nemaju poverenja u pravosudni sistem, pa su skloniji traženju rešenja za svoje probleme i prihvatanju sporazuma o priznanju krivice. Svih petoro sudija odbili su da kažu da se optuženim Romima nude sporazumi o priznanju krivice koji su na bilo koji način stroži od onih koji se nude okrivljenim osobama koje nisu romske nacionalnosti. Svi su ponovili da su kriterijumi za zaključenje sporazuma o priznanju krivice propisani zakonom i da uslovi aranžmana moraju da potpadaju pod te kriterijume.

Izricanje presude

Polovina intervjuisanih Roma smatra da su optuženi Romi dobili strože kazne od optuženih osoba koje nisu romske nacionalnosti. Primera radi, deset ispitanih Roma sa kojima smo razgovarali dobili su kazne u rasponu od šest meseci za slučajeve krađe ili tuče, do tri godine za pokušaj ubistva, tri slučaja teške krađe ili trgovine ljudima, i kaznu do pet godina zbirno za tešku krađu, razbojništvo i učestvovanje u tuči. Među intervjuisanima, 70% je izjavilo da znaju za osobe koje nisu Romi, koji su osuđeni za slična krivična dela, ali su dobili manje kazne.

Polovina intervjuisanih Roma smatra da su optuženi Romi dobili strože kazne od optuženih osoba koje nisu romske nacionalnosti.

Među intervjuisanima, 70% je izjavilo da znaju za osobe koje nisu Romi, koji su osuđeni za slična krivična dela, ali su dobili manje kazne.

„Više nas je učestvovalo u krađi. Mađari i Srbi su dobili uslovnu kaznu, a mi Romi smo zatvoreni“.

Tužiocima se, međutim, jednoglasno nisu složili. Prema njima, kazna izrečena konkretnom okrivljenom zavisi od krivičnog dela i okolnosti slučaja; ne obraća se pažnja na etničku pripadnost ili nacionalnost pojedinca.

Četiri od pet sudija su negirali da Romi dobijaju oštrije kazne od osoba koje nisu Romi. Jedan sudija je ponovio da se kazna izrečena okrivljenom utvrđuje na osnovu objektivnih kriterijuma propisanih zakonom, ali da su sudovi povremeno pravili izuzetke za pripadnike određene nacionalnosti.

„Kazna se za svakog pojedinca utvrđuje od slučaja do slučaja u skladu sa prethodnim okolnostima [...] [Utvrdjuje se] na osnovu zakonskih kriterijuma koji ne uključuju etničku pripadnost počinioca i kaznu ne treba je povećavati ili umanjivati samo zbog toga. Međutim, postoje primeri u nedavnim slučajevima (Apelacioni sud u Beogradu) gde je činjenica da je optuženi pripadnik romske etničke zajednice bila presudna [...] za sud da u potpunosti oslobodi optuženog. Naime, upravo zato što je Rom, sud je ocenio da nije znao da Krivični zakonik Republike Srbije zabranjuje polni odnos sa detetom mlađim od 14 godina. Ja se lično ne slažem sa tom odlukom. S obzirom da je žrtva u konkretnom slučaju bila i pripadnik romske etničke zajednice, te da je kao takva bila maloletna devojčica, primenom instituta pravne zablude, a uvažavajući običaje jedne etničke grupe, krivično delo učinjeno prema njoj ostalo je nekažnjeno. Mislím da se time šalje neprihvatljiva poruka da nije kažnjivo obljubiti Romkinju. Krivični zakonik štiti sve svoje građane i svi ga se moraju pridržavati upravo kako bi svako mogao da bude zaštićen. Svaka vrsta diskriminacije dovodi do kršenja prava, a ovo je (loš) primer kako primena diskriminatornih stavova po osnovu etničke pripadnosti nekome (u ovom slučaju okrivljenom koji je oslobođen optužbe) donosi korist, a štetu drugima (u ovom slučaju devojci mlađoj od 14 godina sa kojom je okrivljeni nekažnjeno imao polni odnos).“

Branioci su takođe bili podeljeni po ovom pitanju, pri čemu su dvojica sugerisala da su Romi dobili strože kazne (često kako bi se od optuženog napravio primer), druga dvojica su navela da nisu, a poslednja dvojica su ostala neodlučna. Međutim, oni su priznali da nemogućnost optuženih Roma da priušte delotvornu pravnu pomoć može igrati ulogu u izricanju strožih kazni za optužene Rome.

Svi ispitanici Romi su izrazili koliko je izdržavanje zatvorske kazne bilo teško za njih i njihovu porodicu.

„Nije bilo lako, svi su se čudili što su me zatvorili. Porodici je bilo najteže, a ja i dalje osećam bes zbog nepravde, to još uvek utiče na moje mentalno zdravlje.“

„To je bila najteža stvar koju je moja porodica izdržala. Deca su bila mala, pa moja žena nije mogla da radi. Jedva su čekali da dodem kući.“

„[Bilo je] veoma teško. [To je] sramota, moja žena se upravo porodila, a ja sam u zatvoru. Priznajem da sam ukrao 100 kg gvožđa, [ali] sam to uradio da prehranim svoju porodicu. Zato me sada svi gledaju kao da sam kriminalac.“

Moguća rešenja i prakse koje obećavaju

- Obuka
- Podaci o etničkom poreklu
- Preporuke intervjuisanih Roma

Kroz intervju je prikupljeno vrlo malo dokaza da je, osim određenih obuka za advokate odbrane i tužioce, bilo nekih značajnih inicijativa za borbu protiv diskriminacije Roma u sistemu krivičnog pravosuđa.

Obuka

Dva od tri intervjuisana tužioca izjavila su da su prošli obuku o borbi protiv diskriminacije i da su učestvovali na seminarima koje je organizovala Pravosudna akademija. Treći ispitanik je rekao da nije imao priliku da pohađa takvu obuku, ali je istakao da bi bilo veoma korisno da jeste. Svi ispitanici su se složili da je važno da svi tužiocu prođu obuku o borbi protiv diskriminacije jer veliki broj tužilaca još nije prošao ovu vrstu obuke.

Samo dvoje od šest intervjuisanih advokata odbrane je izjavilo da su prošli obuku o diskriminaciji, ali su se svi složili da bi takva obuka bila veoma korisna i da bi trebala da bude obavezna.

Nasuprot tome, nijedan od intervjuisanih sudija nije pohađao nikakvu obuku ili predavanja o diskriminaciji. Trojica od njih su smatrala da bi bilo korisno da se bolje upoznaju sa specifičnostima pojedinih vidova diskriminacije, da bolje razumeju rizične situacije i da nauče kako da reše diskriminatorne situacije u praksi. Međutim, druga dvojica se nisu složila, pri čemu je jedan naveo da su stručnjaci za krivično pravo već dobro upoznati sa odredbama krivičnog prava koje sankcionišu diskriminaciju, a drugi da se tolerancija i poštovanje ljudskih prava stiču u detinjstvu.

Etnički podaci

Kao što je prethodno pomenuto, ne postoji koherentna nacionalna politika o prikupljanju podataka o etničkoj pripadnosti u sistemu krivičnog pravosuđa Republike Srbije. Savetodavni komitet je 2019. godine zaključio da postoji značajan nesklad između usvojenog zakonskog okvira i kontinuirano niskog nivoa prikupljenih podataka o etničkim i nacionalnim manjinama.⁸³ Međutim, nisu donete veće promene u zakonu u vezi sa prikupljanjem i obradom osetljivih podataka o ličnosti koji se naročito odnose na nacionalnost pojedinaca.⁸⁴ Vlada je za 2019. godinu planirala dugoročni program koji bi imao za cilj uspostavljanje snažnijeg sistema prikupljanja podataka u pravosuđu i rešavanje postojeće situacije u kojoj nema raščlanjenih podataka, ali još ništa nije urađeno.⁸⁵

Na pitanje da li u budućnosti treba prikupljati podatke o etičkoj pripadnosti, većina ispitanika nije imala problema sa prikupljanjem takvih podataka.

Polovina intervjuisanih Roma istakla je da bi bila zabrinuta oko prikupljanja podataka o etničkoj pripadnosti ljudi koji dolaze u kontakt sa pravosudnim sistemom jer smatraju da bi to moglo negativno da utiče na to kako sistem tretira one koji su se izjasnili kao Romi. Druga polovina se, međutim, suprotstavila ovom stavu, tvrdeći da je sasvim normalno da im se ovo

⁸³ Savetodavni komitet Saveta Evrope 2019, str. 4.

⁸⁴ *Ibid*, str. 12.

⁸⁵ *Ibid*, str. 13.

pitanje postavlja, bilo zato što službenici u pravosuđu po fizičkim karakteristikama mogu da zaključče da su Romi ili da bi se procenilo da li će im trebati tumač ili prevodilac.

Troje od pet ispitanih sudija izjavilo je da ne bi bili zabrinuti ako bi se prikupljali podaci o etničkoj pripadnosti ljudi koji dolaze u kontakt sa sistemom krivičnog pravosuđa. Druga dvojica su izjavila da ne vide zašto bi to bilo potrebno, ističući da u drugim demokratskim državama to nije dozvoljeno ako građani ne daju saglasnost. Niko od tužilaca nije izrazio zabrinutost zbog mogućnosti prikupljanja podataka o etničkoj pripadnosti ljudi koji dolaze u kontakt sa sistemom krivičnog pravosuđa.

Nijedan od intervjuisanih advokata odbrane nije izrazio zabrinutost zbog prikupljanja takvih podataka. Oni su smatrali da bi analiza takvih podataka bila veoma značajna i da bi mogla da ukaže na nedostatke u sistemu koji bi na kraju pomogli da sistem bude pravedniji i inkluzivniji.

Preporuke intervjuisanih Roma

Intervjuisani Romi su imali različite predloge za borbu protiv diskriminacije. Polovina ispitanika romske nacionalnosti izjavila je da misli da bi policija, sudije i javni tužioci trebalo da prođu više obuka za borbu protiv diskriminacije Roma, a jedan je sugerisao da predstavnici sistema krivičnog pravosuđa moraju češće da učestvuju u dijalogu sa romskim zajednicama.

Bilo je onih koji su podržavali više strukturnih promena. Među ispitanicima romske nacionalnosti, 40% je izjavilo da je potrebno da se više Roma zaposli u sistemu krivičnog pravosuđa kako bi se diskriminacija prevazišla na duže staze. Jedan od sudija se složio, sugerisući da bi to bio dobar način da se smanje predrasude u sistemu u celini.

Međutim, većina intervjuisanih Roma ima tendenciju da podrži kazneni pristup. Među intervjuisanim ispitanicima, 80% je izjavilo da bi za one koji su proglašeni krivim za diskriminaciju trebalo primeniti stroži režim kažnjavanja.

Zaključak

Ovaj izveštaj nudi dodatne dokaze da je veća verovatnoća da će Romi u Srbiji, baš kao i Romi u Severnoj Makedoniji, Češkoj i Slovačkoj, biti etnički profilisani i uvučeni u sistem krivičnog pravosuđa nego osobe koje nisu pripadnici romske zajednice. Istraživanje koje je sproveo ERRC u saradnji sa partnerima u ove četiri zemlje pokazuje da je manja verovatnoća da će Romi, nakon što su uvučeni u sistem, dobiti adekvatno pravno zastupanje, pri čemu je veća verovatnoća da će biti zadržani u pritvoru i dobiti zatvorske kazne nego osobe koje nisu Romi u sličnoj situaciji.⁸⁶

Ovaj najnoviji izveštaj pruža snažnu potvrdu da, uprkos svim tvrdnjama sudija i tužilaca da je pravda slepa i da ne diskriminiše nikoga osim krivca, rasne predrasude negativno utiču na ishode za Rome u sistemu krivičnog pravosuđa u Srbiji. Većina advokata odbrane sa kojima smo razgovarali tokom ovog istraživanja tvrdili su da diskriminatorni stavovi i negativni stereotipi o Romima na strani policije i tužilaštva znače da Romi imaju veće šanse da budu optuženi za krivično delo, a manje šanse da dobiju pravdu. Sa svoje strane, ispitanici Romi nisu imali poverenja u sistem krivičnog pravosuđa za koji su mislili da odražava pristrasnost i rasizam koji preovladavaju u širem društvu u Srbiji.

Istraživanje citirano u izveštaju sugerise da je ovo nepoverenje bilo dobro utemeljeno. Skoro polovina intervjuisanih policajaca nije razumela šta je diskriminacija; mnogi su verovali da je prihvatljivo prekršiti zakon da bi se rešio problem; a među tim policajcima koji su ispitani u dve ankete, čini se da 29% i 41% veruje da Romi „obično keraju”.⁸⁷

Decenije preporuka o tome kako iskoreniti rasne predrasude u pravosuđu i policiji u svakoj od četiri zemlje ostale su uglavnom zanemarene i stoga su do danas napravile neznatan korak napred. Zvanično poricanje rasizma od strane nacionalnih vlasti i kultura nekažnjivosti među organima za sprovođenje zakona zaustavili su sve ozbiljne pokušaje da se iskoreni sistemski diskriminacija Roma u okviru sistema krivičnog pravosuđa mnogih evropskih zemalja.

Posebno je alarmantan izveštaj specijalnog izvestioca UNCAT-a o njegovoj poseti Srbiji 2019. godine.⁸⁸ On pruža prikaz nekontrolisane brutalnosti, nekažnjivosti organa za sprovođenje zakona i slabog poštovanja prava onih (uključujući nesrazmeran broj Roma) koji se nađu unutar sistema krivičnog pravosuđa kao osumnjičeni ili pritvorenici. Izvestilac je primio brojne i dosledne navode o mučenjima i zlostavljanjima od strane policije, posebno korišćenih

⁸⁶ Bernard Rorke, *Justice Denied: Roma in the Criminal Justice System* (Uskraćena pravda: Romi u sistemu krivičnog pravosuđa), Evropski centar za prava Roma. Brisel, decembar 2021. Dostupno na: <http://www.errc.org/reports-submissions/justice-denied-roma-in-the-criminal-justice-system>.

⁸⁷ Zekavica, R., *Odnos policije prema diskriminaciji u Srbiji – rezultati istraživanja stavova pripadnika policije opšte nadležnosti i saobraćajne policije RS*, TEMIDA – Časopis o viktimizaciji, ljudskim pravima i rodu. mart 2016, Vol. 19, broj 1, strane 135–160. Dostupno na: <http://vds.rs/File/Temida1601.pdf>.

⁸⁸ UNCAT, *Visit to Serbia and Kosovo Report of the Special Rapporteur on torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment* (Poseta Srbiji i Kosovu, Izveštaj specijalnog izvestioca o mučenju i drugom okrutnom, nehumanom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju). 25. januar 2019. Dostupno na: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G19/019/18/PDF/G1901918.pdf?OpenElement>.

kao sredstvo za iznuđivanje priznanja od pojedinaca tokom ispitivanja u policijskom pritvoru. Pritvorenici su prijavili da su ih šamarali i tukli pesnicama i pendrecima, udarali nogama i pretili im vatrenim oružjem. Tim UNCAT-a primio je nekoliko navoda da su pritvorenici bili primorani da potpišu priznanja koja nisu mogli da pročitaju, ponekad ne samo za krivično delo zbog kojeg su uhapšeni, već i za nekoliko dodatnih krivičnih dela koja su ostala nerasvetljena, ali sa kojima navodno nisu imali nikakvu povezanost.

Forenzički veštak koji je pratio misiju UNCAT potvrdio je da lekari koji su obavljali preglede na početku pritvora nisu imali ni kvalifikacije ni stručnost da pravilno istraže, tumače i dokumentuju fizičke i psihičke znake torture i drugog zlostavljanja.

Uprkos formalnom pravu na pristup advokatu, postojali su uporni navodi da se pojedincima sudi i izriču presude bez ikakvog učešća advokata. Nekoliko drugih pojedinaca je tvrdilo da advokati po službenoj dužnosti koji su im dodeljeni nisu imali dovoljno stručnosti ni motivacije da obezbede delotvorno pravno zastupanje.

Specijalni izvestilac je takođe primio mnogo pritužbi na prekomerno trajanje pritvora i produženo odsustvo bilo kakve značajne istražne ili sudske radnje preduzete od strane tužilaštva ili pravosudnih organa u „periodima od nekoliko meseci do nekoliko godina, čak i u slučajevima kada je pritvorenik tvrdio da je priznao i pokazao punu saradnju“.⁸⁹

Kako bi se popravila ova alarmantna situacija, preporuke koje je dao UNCAT uključivale su sledeće:

- Kako bi se sprečila nekažnjivost za bilo koji i svaki oblik maltretiranja od strane policije, vlasti u Srbiji treba da obezbede potpuno nezavisne, ekspeditivne i delotvorne žalbene, nadzorne i istražne mehanizme, uz obezbeđivanje sistematskih lekarskih pregleda od strane nezavisnih zdravstvenih radnika koji su obučeni za delotvorno sprovođenje istrage, tumačenje i dokumentovanje znakova torture i zlostavljanja.
- Nadležni organi treba da preduzmu sledeće hitne mere: (a) da izmene Krivični zakonik tako da se sankcioniše čitav spektar dela obuhvaćenih članovima 1. i 16. Konvencije protiv torture, (b) da značajno povećaju maksimalne kazne za takva dela, i (c) da uklone sve rokove zastarevanja za takva krivična dela.
- Potrebno je sprovesti sistematske programe obuke o Istanbulskom protokolu za sve zdravstvene radnike koji mogu biti pozvani da pregledaju lica lišena slobode, kao i za advokate, tužioce i sudije koji mogu biti uključeni u relevantne sudske predmete, kako bi se ojačalo njihovo razumevanje potencijala i ograničenja zdravstvenih pregleda u identifikaciji i dokumentovanju torture i drugih oblika zlostavljanja.
- Tužilaštvo i pravosudni organi u Srbiji treba da preduzmu sve neophodne i odgovarajuće mere za reformu njihovih praksi, sve u cilju izbegavanja bilo kakvog nepotrebnog, prekomernog ili na drugi način proizvoljnog lišavanja slobode.

⁸⁹ *Ibid*, str. 7.

